

www.mladinski-delavec.si
Razvoj modelov neformalnega in formalnega izobraževanja za mladinskega delavca za vključevanje v programe organizacij

Prehodi mladih v odraslost

Avtorica: dr. Metka Kuhar

Kazalo

Uvod	3
Sodobne značilnosti prehodov v odraslost	3
Analiza trendov prehodov v odraslost.....	9
Prehod iz izobraževanja v zaposlitev	9
Odhod od doma/izvirne družine.....	17
Partnerski status mladih.....	21
Prehod v starševanje	24
Diskusija	29
Literatura in viri	33

Uvod

V celotni Evropi je v zadnjih desetletjih prihaja do spreminjanja ustaljenih življenjskih potekov in do opuščanja tradicionalnih poti vstopanja v odraslost. Tradicionalni znaki odraslosti, kot so konec šolanja, ekonomska neodvisnost od staršev, vstop v zaposlitev se odmikajo v pozna dvajseta ali v trideseta leta življenja. Tudi odlašanje mladih s starševstvom in oblikovanjem družine je vse bolj razširjeno. Nasploh velja, da vse več mladih nekaterih od teh prehodov v odraslost sploh noče ali ne more doseči. Na primer, mladi iz etničnih manjšin so nadreprezentirani med osipniki in brezposelno mladino – zanje je negotovost prehoda iz šole na trg dela ključni dejavnik neuspeha v procesu družbene integracije in marginalizacije. Po drugi strani pa vse več mladih opušča željo po rojevanju, kar je (ob podaljševanju življenja) zaradi različnih vzrokov (npr. neuravnoteženosti pokojninskih blagajn) deležno posebne zaskrbljenosti. Vse te spremembe so pripeljale do zaskrbljenosti glede družbene integracije mladih, ki je skupna celotni Evropi. Zaradi njih velikih pretresov namreč ne doživlja samo mladost, ampak tudi odraslost in klasične institucije odraslosti, kot sta delo in družina. Klasična mladost dijakov in študentov postaja celo vedno bolj strukturirana in enovita. Pretresi pa se pomikajo v pozno mladost oz. zgodnjo odraslost. Zdi se, da je danes v krizi standardni koncept odraslosti in ne več (samo) mladosti. Posledica so globoke, revolucionarne spremembe v življenjskem poteku, procesih, institucijah in v pričakovanih ljudi glede lastnega življenja.

Namen tega prispevka je predstaviti spremembe v ključnih prehodih iz mladosti v odraslost v Sloveniji v longitudinalni perspektivi, pri čemer bom posebej izpostavila najnovejše trende v prehodih. Poleg analize (trendov) posameznih prehodov, bom posredno ugotavljala, kako so prehodi in spremembe v zvezi z njimi povezane med seboj. Analiza bo temeljila na obstoječih najbolj ustreznih, že zbranih podatkih: na predstavitvi in interpretaciji statističnih indikatorjev, ki neposredno ali posredno prikazujejo prehode, ter na analizi izbranih anketnih podatkov. V nadaljevanju najprej predstavljamo sodobne teoretične poglede na prehode, ki ji sledi analiza trendov z diskusijo.

Sodobne značilnosti prehodov v odraslost

Novejše raziskave življenjskih potekov (Kohli, 2007; Hurrelmann, 2003; Bruckner in Mayer, 2005) govorijo o destandardizaciji življenjskih potekov, kar pomeni, da ni več trdnih poti skozi življenje. Ključni razlog za destandardizacijo se večinoma pripisuje podaljševanju izobraževanja in povečevanju negotovosti zaposlitve, nekateri (npr. Bruckner in Mayer, 2005) pa izpostavljajo tudi pomen vrednotnih sprememb, ki so se širše uveljavile po študentskih gibanjih leta 1968, pa tudi ženskih gibanj od približno tistega obdobja naprej (k čemur je med drugim nedvomno pomembno prispevala tudi uvedba in razširjanje kontracepcije s tabletko od leta 1959 naprej).

Mnoge institucije, ki so relevantne z vidika življenjskih potekov (npr. šola, mladinsko delo), pa še vedno delujejo, kakor da so te poti fiksirane. Prehodi so za številne mlade in mlade odrasle vse bolj paradoksn: skrbeti morajo za svojo poklicno prihodnost, čeprav se ne občutijo zmožni ukrepanja; nenehno morajo načrtovati, čeprav so meje možnega načrtovanja ozke; morajo se usmerjati, čeprav ne vedo, kam (Leccardi, 2005). Paradoks obveznega, a kar se tiče dometa zelo omejenega načrtovanja in usmerjanja je rezultat družbene individualizacije. Pod individualizacijo razumemo proces zaporednih premikov od družbenega obdelovanja (družbenih) tem v pristojnost posameznika (Beck, 1986) – brez

zagotovila, da ima ta posameznik na razpolago potrebne vire. Na ta način se v poznomodernih družbah reproducira socialna neenakost. Prepričanje, da je dandanes možno imeti svojo življenjsko biografijo v lastni režiji, če se le dovolj potrudiš (s planiranjem, izobraževanjem, pridobivanjem kompetenc), je pravzaprav mit.

To potrjuje že samo dejstvo prelaganja prehodov. Čeprav raziskave (npr. Ule idr., 2000; Ule in Kuhar, 2002) vztrajno kažejo, da se »majhni« prehodi (npr. obisk diska, obvladanje kuhanja, odločanje o lastnem videzu, odločanje o lastnih izhodih, prva zaljubljenost, prvi spolni odnos itd.) zgodijo pri vse zgo-dnejši starosti, se vse bolj podaljšuje ekonomska, materialna, socialna in emocionalna odvisnost mladih od staršev (prav tam). Mladi so v stanju odvisnosti in avtonomije obenem. Avtonomijo in odgovornost imajo na nekaterih področjih (npr. potrošništvo in partnerstvo), ki so sicer značilna za odrasle, preden po definiciji »odrastejo«. Kljub omenjenim majhnim, toda identitetno pomembnim 'conam' avtonomije, pa se »mladost« vztrajno podaljšuje:

- Vse več mladih se izobražuje vse dlje: v šole hodijo več let, kakor so hodili mladi v preteklosti. Vendar pa povezanost med trajanjem izobraževanja in socialnorazrednim izvorom ostaja – višji ko je socialni status družine, iz katere izhaja mlada oseba, dlje časa traja njeno šolanje. Podaljšano izobraževanje izvira po eni strani iz želje po izboljšanju zaposlitvenih možnosti, saj postaja izobraževanje vse bolj pomembno kot vstopnica na trg dela, po drugi strani pa zaradi preložitve vstopa na negotov trg dela.
- Posledica podaljšane obiskovanja šole je poznejši vstop na trg dela. Za večino mladih ljudi je postalo skoraj nemogoče, da bi prešli neposredno iz šole v službo. Na področju zaposlovanja se pojavljajo nove povezave med izobraževanjem, brezposelnostjo, vseživljenjskim učenjem in pou-darkom na individualni samouresničitvi v poklicu. Ključna procesa na trgu dela sta fleksibilnost in restrukturiranje, nihče se več ne more zanašati na doživljenjsko službo.
- Mladi zapuščajo dom staršev vse pozneje; njihova ekonomsko-materialna, emocionalna in social-na odvisnost od staršev se podaljšuje.
- Narašča povprečna starost moških in žensk pri (prvi) poroki oz. izvenzakonski skupnosti (kohabi-taciji). Število samskih mladih in število mladih, ki živijo v kohabitacijah, naraščata.
- Ljudje so vse starejši ob rojstvu prvega in pogosto edinega otroka (če ga sploh imajo).

Vsi naštetni trendi so del prehoda mladih v odraslost – definicija odraslosti je že tako kompleksna, v sodobnosti pa je sploh težko definirati, kdaj nekdo postane odrasel. Mladi pogosto navajajo (Bjornsen, 2000), da je ključno občutenje odraslosti na socialno-psihološki ravni; torej (pre)oblikovanje identitete, ne zgolj pridobitev priznanega statusa oz. izvršitev določenih prehodov. Bjornsen je anketirane študen-te in študentke je glede na pojmovanje občutka odraslosti oz. zrelosti razvrstil v naslednje skupine: 1) posebni prehodni dogodek (»rite of passage«) (npr. vstop na fakulteto), 2) puberteta (prva menstruacija, prvi zmenek), 3) spoštovanje od drugih (v smislu drugi ljudje so izrazili, kako odgovoren sem, kako mi zaupajo), 4) priznana sposobnost odločanja, 5) priznane specifične veščine (npr. opravljanje določenih odraslih nalog), 6) finančna odgovornost (da je začel/-a sam/-a plačevati), 7) nekateri anketirani so pa poročali, da so jih starši vselej obravnavali kot odrasle. Kljub temu pa se pod odraslost najpogosteje prišteva izvršitev naslednjih, med seboj povezanih "kritičnih dogodkov" (Ule in Kuhar, 2003):

- konec rednega izobraževanja in začetek zaposlitve za polni delovni čas,
- odselitev od izvorne družine oz. vzpostavitev novega, samostojnega gospodinjstva,
- kohabitacija ali poroka (stabilno partnerstvo),
- starševstvo (za rojevanje se sicer vse bolj dozdeva, da več ne sodi nujno v »paket odraslosti«, saj se povečuje delež zavestnih odločitev za nerojevanje).

Ti prehodi se pogosto dogajajo vzporedno, čeprav je z individualne perspektive enkrat v ospredju eden, drugič pa kateri drugi. Mladi odrasli dojemajo na subjektivni ravni različne dogodke prehodov kot posamezne vidike svojega življenja. Vsak prehod sledi svojemu lastnemu ritmu ter ima svojo logiko in notranjo dinamiko (prehod na trg dela, neodvisnost od izvorne družine, partnerstvo in starševstvo). Mladi so pri prehodih omejeni z individualnimi, lastnimi in družbenimi ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi okoliščinami. Svoje življenjske načrte, subjektivne predstave in biografske izkušnje zaznavajo v odvisnosti od izobraževalnih in socialnih institucij ter glede na lastne predpostavke o normalnosti. S simboličnim in socialnim delovanjem pa aktivno oblikujejo svoje sedanje in prihodnje življenje: na novo organizirajo socialne odnose, ustvarjajo, sprejemajo in kombinirajo življenjske stile, načine dela in bivanja, nenehno spreminjajo svoje življenjske situacije, iščejo nove vzorce prehodov, samopodobe in spolne vloge. S tem ustvarjajo nove modele normalnosti. S svojim delovanjem (lahko) spreminjajo širše družbene strukture.

Do tega prihaja posebej izrazito zaradi (morebitne) nekompatibilnosti posameznih prehodov in iz tega izhajajočih nasprotujočih si zahtev. Mladi razvijajo znotraj različnih kontekstov različne strategije soočanja, med katerimi lahko pride do napetosti. Na primer, mlade ženske imajo težavo, kako uskladiti načrte za vzpostavitev družine z zahtevami poklicne kariere. Svojo karierno pot morajo harmonizirati še z odgovornostjo do izvorne družine ter z drugimi zahtevami svojega življenjskega stila in prijateljev. Ravno dekleta in mlade ženske so nosilke individualizacije, saj jih bolj kot njihove moške vrstnike omejujejo tradicije in konvencije. Izziv individualizacije in njeni obeti so zanje bolj akutni. Empirično je dokazano, da so ženske nosilke trendov odmikanja od tradicionalnih normativnih pričakovanj; npr. s samskim življenjem, poznim materinstvom, spolnimi odnosi izven zakona itd..

Skratka, prehodi se danes odvijajo posamično, vsak zase. Posamezni prehodi se (več) ne dogajajo zaporedno niti niso samoumevni sami po sebi. Odnosi med posameznimi prehodi so vse bolj kompleksni in raznoliki, povezava med njimi pa vedno bolj ohlapna. Raziskovalci prehode primerjajo z jojojem (glej Graf 1) (EGRIS, 2001; Stauber in Walther, 2002; Stauber idr., 2007), saj gre za nihanje med mladostjo in odraslostjo oz. vsaj za nihanje med delovanji, ki so bila klasično značilna za mladost in tistimi, ki so predstavljala značilnost odraslosti.

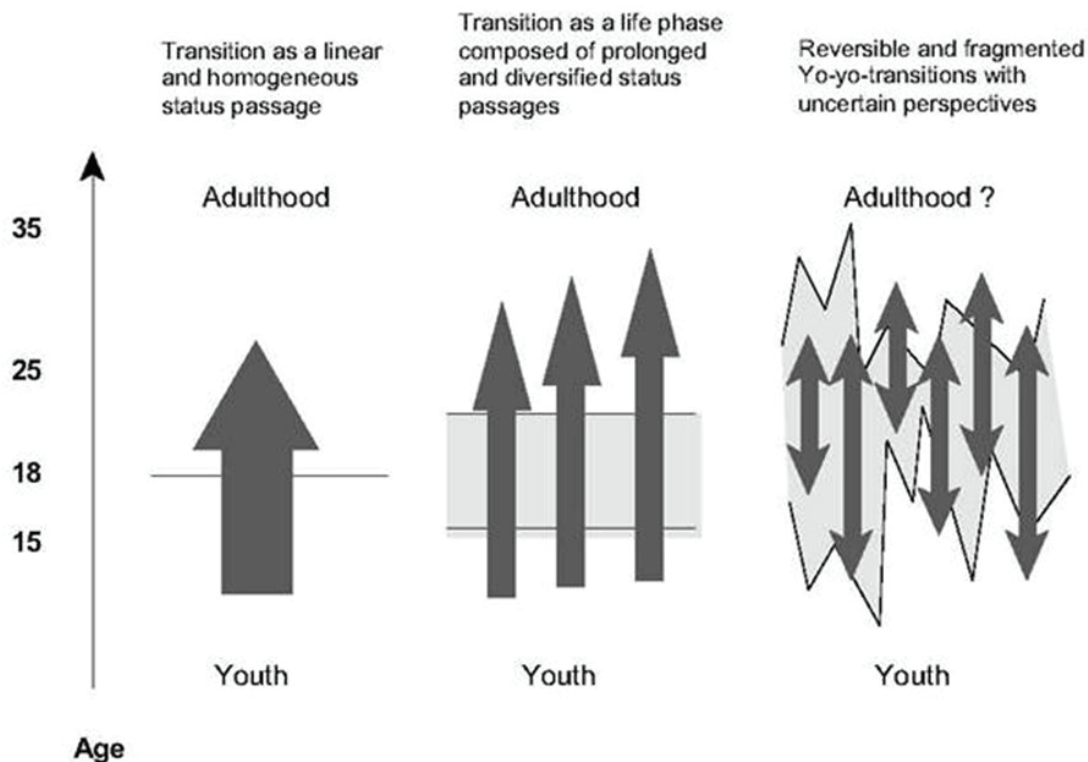
Na primer, tipične zaposlitve »odraslih« in »mladih« so vedno bolj pomešane: vse več šolarjev in študentov dela, medtem ko se odrasli vračajo v izobraževalne procese. Šole in univerze tako več niso vezane na starost, svetova šolanja in dela postajata manj ločena in nista več nujno zaporedna. Obdobje, ko so se mladi veselili dela, odrasli pa obujali spomine na svoje šolske dni, je mimo. Sedaj mladi ljudje gledajo nazaj na svoje delovne dni in odrasli naprej na šolanje. Mnogo mladih dela celo več ur, kot pa obiskujejo šolo. Življenjski stili mladih in odraslih postajajo zaradi vpliva številnih kulturnih sprememb vse bolj podobni.

Skoraj v vsakem trenutku svojega življenja »začneš iz nič« svoje družinsko življenje, profesionalno kariero, z drugimi besedami, lahko se odločaš o stvareh, o katerih se »normalno« odloča, ko si »mlad/a«. Zdi se, da se da »napake«, storjene v fazi mladosti, »popraviti«: družino se lahko »rekonstruira«, z izobraževalnimi tečaji lahko pridobiš nove kvalifikacije. V sodobnem, socialno odprtem svetu je le malo stvari gotovih, možnih je relativno veliko izbir in ni povsem jasno, katere opcije so možne in za koga.

Graf 1

Jojo-izacija prehodov

Figure 1 The 'yo-yo-ization' of transitions between youth and adulthood

Vir: EGRIS 2001

Če povzamem, značilnosti prehodov so (prav tam):

- reverzibilnost: korakom k osamosvojitvi, npr. odselitvi od staršev, lahko kadar koli sledi nasprotni korak; posamezne korake je ob nezadovoljstvu možno revidirati, npr. prekiniti partnersko zvezo.
- fragmentacija: zaposlitev je pogosto privilegirana kot osrednji prehod, kot pogoj, da mladi dosežejo še druge prehode v odraslost. Zaradi podaljševanja prehoda v zaposlitev, se posamezni prehodi ločijo. Biografsko so sicer povezani med sabo, ampak vsak sledi lastni logiki.
- diverzifikacija: prehodi vse manj sledijo standardiziranim vzorcem, ampak sestavljajo raznovrstne

(biografske) konstelacije.

Vsaka država ima unikatne vzorce pojavljanja in zaporednosti prehodov. Med določenimi skupinami držav pa je tudi precej skupnih značilnosti, tako da lahko govorimo o različnih modelih prehodov v odraslost. Za pojasnjevanje podobnosti in razlik med posameznimi modeli je treba upoštevati veliko družbenozgodovinskih dejavnikov, ki skupaj ustvarjajo stanje podaljšane mladosti. Nacionalne strukture in institucije se razlikujejo po tem, kako standardizirajo življenjske poteke, kar vodi k različnim življenjskim realnostim oz. situacijam in različnim predstavam.

Walther (glej npr. Walther, 2006; Walther idr., 2009) je na podlagi koordiniranja številnih mednarodnih študij mladine izdelal model prehodnih režimov. Izhajal je tudi iz tipologij sistemov blaginje po Esping-Andersenu (1990) ter po Gallie in Paugam (2000), ki ločijo med socialnodemokratskim/univerzalističnim, koservativnim/korporatističnim/na zaposlitev usmerjenim režimom, liberalnim in mediteranskim tipom države blaginje. Waltherjev model razlikuje med načini, na katere družbeno-ekonomske, institucionalne in kulturne strukture prispevajo k različnim »normalnostim« mladosti in odraščanja. Režimi pojasnjujejo, kakšno moč imajo te konstelacije pri oblikovanju institucionalnih programov in politik ter kot določevalci biografskih usmeritev posameznih oseb. Pri prehodih v odraslost so ključne naslednje dimenzije (Walther idr., 2009: 16):

- Blaginjske strukture v smislu pomena državnih nasproti pomenu družinskih odgovornosti ter pogoje in pravila individualnega dostopa.
- Izobraževalne in vajeniške strukture; posebej kako šolski sistemi razporejajo učence na različne izobraževalne poti z neenakimi končnimi rezultati (stratifikacija).
- Strukture trga dela; ali je vstop na trg dela »odprt« ali »zaprt« in stopnja fleksibilnosti prehodov na trg dela ter kariernih prehodov.
- Politike proti mladinski brezposelnosti (ki izhajajo iz odnosa med izobraževanjem, prakso/vajeništvom ter blaginjskimi strukturami in strukturami trga dela), vključno z interpretacijami brezposelnosti in mladih z manj priložnostmi kot strukturnega fenomena (ali izvirajo težave iz segmentacije trga dela ali iz individualnih deficitov).
- Mehanizmi »uprizarjanja spola«, ki razporejajo mlade moške in ženske na enake ali različne poti, posledica česa je lahko enak ali neenak status.
- Prevladujoče institucionalne reprezentacije mladine in institucionalnih zahtev in pričakovanj, ki so naslovljena na mlade.
- Stopnje in vzorci javne potrošnje za izobraževanje, aktivne politike trga dela, družino in otroke, ki omogočajo različne možnosti za implementacijo prehodne infrastrukture in za reprezentiranje različnih stopenj priznavanja mladih kot članov (in virov) družb.
- Različni pomeni in dotična implementacija aktivacije v pogojih globalnih družbenih sprememb in Evropske integracije.

Na podlagi upoštevanja teh vidikov so postulirani naslednji prehodni režimi (Walther idr., 2009: 18-20):

- Za *liberalni* prehodni režim v anglosaksonskih državah je značilna ideja o individualni odgovornosti. Mladi, ki so brez zaposlitve, so deležni velikega pritiska, da vstopijo na trg dela. Mladost se

v osnovi obravnava kot prehodno življenjsko obdobje, ki naj se čim prej spremeni v ekonomsko neodvisnost. Trg dela je strukturiran z visoko stopnjo fleksibilnosti. To pomeni številne možnosti vstopa na trg dela, obenem pa tudi visoko stopnjo negotovosti. Stopnja zaposlenosti žensk je visoka, toda najpogosteje gre za delo za polovični čas v storitvenih poklicih, ki ne zahtevajo visoke izobrazbe. Možnost socialne izključenosti mladih je zaradi zelo individualiziranih politik visoka.

- **Univerzalistični** prehodni režim nordijskih držav temelji na obsežnem izobraževalnem sistemu, v katerem sta splošno in poklicno izobraževanje integrirana in odsevata individualizacijo življenjskih potekov. Mladost je v prvi vrsti povezana z individualnim osebnim razvojem, ki mladim omogoča status »državljana, ki se izobražuje«. Vsi, ki so stari nad 18 let in so v izobraževalnem sistemu, prejemajo izobraževalni dohodek, kar prispeva k delni neodvisnosti od njihovih družin. Tudi aktivacijske politike, usmerjene na trg dela, omogočajo izbiro in zagotavljajo individualno motivacijo. Karijerne možnosti obeh spolov so uravnotežene zaradi povezanosti splošnega in poklicnega izobraževanja, relevantnosti javnega sektorja za zaposlitev in dostopnosti otroškega varstva.
- - V mediteranskih državah so prehodni režimi *subprotektivni* v dvojnem pomenu. Zaradi manka zanesljivih vajeniških poti/prakse na trg dela prehod pogosto obsega obdobje čakanja do srede tridesetih z negotovim rezultatom. Ker mladi niso upravičeni do nikakršnih državnih podpor, so v veliki meri odvisni od lastnih družin, ki predstavljajo »socialni amortizator« za družbeno-politični vakuum. Zaradi dolge odvisnosti od izvorne družine mladi nimajo formalnega statusa in mesta v družbi. Visokošolsko izobraževanje je ena možnost, ki zagotavlja priznan status, priložnostno delo pa pri tem pomaga pridobitev vsaj omejene ekonomske neodvisnosti. Karijerne možnosti mladih žensk so jasno omejene – te možnosti anticipirajo kasnejšo (praktično izključno) odgovornost žensk za družino.
- - Za režim kontinentalnih držav, *usmerjen na zaposlitev*, je značilen diferenciran in delno zelo selektiven šolski sistem, ki je povezan z zelo standardiziranim in spolno diferenciranim sistemom poklicnega izobraževanja. Mlade usmerijo na različne poti pri starosti deset ali dvanajst let glede na njihovo dotedanjo uspešnost. Prevladujoče družbeno pričakovanje do mladih je, da se prek prakse socializirajo za poklicni in družbeni položaj. Tisti mladi, ki so že bili na praksi ali zaposleni, so upravičeni do bistveno ugodnejše državne socialne podpore. Stigmatizirane oblike podpore so deležni tudi tisti, ki sploh ne vstopijo v poklicno izobraževanje.
- - Postsocialistične evropske države, med drugim Slovenija, je zelo težavno umestiti v takšno tipologijo. Prav tako ni ustrezno govoriti o t.i. postsocialističnem prehodnem tipu, ki bi zaobjemal vse te države, saj so kljub obdobju uniformne preteklosti (z izjemo Slovenijo z drugačno različico socializma) precej raznolike, pa tudi transformacija poteka v njih z različno hitrostjo. Na prvi pogled pa so te države podobne državam s subprotektivnim blaginjskim sistemom, saj so v večini javne strukture občutene kot povsem nezanesljive. Vendar pa je pri tem pomembna percepcija – v socialistični preteklosti so bili življenjski poteki strukturirani z množico univerzalističnih jamstev družbenih položajev in z logiko, usmerjeno na zaposlitev (družbeni položaji so bili tesno povezani z zaposlitvijo, do katere je bil vsakdo upravičen in vanjo pravzaprav prisiljen). Ženska zaposlenost je bila visoka in zagotovljena z dostopnostjo otroškega varstva. Slovenija je glede na doslej ohranjene socialne ugodnosti še vedno najbližje univerzalističnemu modelu prehodov.

Opisan model ne more nadomestiti nadaljnje primerjalne analize, posebej ker zanemarija razlike znotraj posameznega režima. Poleg tega se v skladu z družbenimi spremembami nenehno spreminja. Poleg tega je njegova hevristična moč omejena predvsem na prehod iz šole v zaposlitev, ne pa na odraščanje nasploh.

V nadaljevanju se tako lotevamo prehodov v odraslost v Sloveniji po posameznih delnih prehodih posebej: prehod iz izobraževanja v zaposlitev, odhod od izvirne družine in stanovanjska osamosvojitve, oblikovanje stabilnega partnerstva in prehod v starševstvo. Kjer so na razpolago podatki, primerjamo situacijo v Sloveniji s situacijo v preostalih evropskih državah. Kljub temu, da so že med sklopi držav, kot implicira tipologija prehodnih režimov, precejšnje razlike, kaj šele med posameznimi državami, Slovenijo v nadaljevanju največkrat primerjam (glede na obstoječe podatke) z EU15 in NMS12¹ ali z vsemi postsocialističnimi članicami evropske unije – EU postsoc. Namen teh primerjav oz. postavljanja Slovenije ob bok dvema skupinama držav z vendarle določenimi skupnimi značilnostmi je predvsem boljša refleksija stanja na področju prehodov v odraslost v Sloveniji.

Analiza trendov prehodov v odraslost

Prehod iz izobraževanja v zaposlitev

Prehod iz rednega izobraževanja v bolj ali manj stabilno zaposlitev predstavlja enega najzahtevnejših in ključnih dogodkov tako na individualni kot na makrosistemski ravni (Trbanc, 2007: 38). Na individualni ravni zaposlitev mlademu človeku omogoči ekonomsko in socialno neodvisnost, kar je osnova za bolj dolgoročno načrtovanje življenja, kariere, družine, bivalnih razmer itd. Neuspešen prehod v zaposlitev je problematičen z vidika prihodnjih kariernih možnosti mladih (npr. oblikovanje negativnega odnosa do dela) in z vidika negativnih psiholoških posledic. Na makrosistemski ravni pa gre pri tem prehodu za vprašanja usklajenosti in medsebojne povezanosti izobraževalnega in zaposlovalnega sistema ter institucionalne podpore pri prehodu mladih med njima. Kako hitro lahko trg delovne sile posrka letne prilive generacij, ki zaključijo šolanje, je odvisno od številnih dejavnikov, zlasti od makroekonomskih, pa tudi od institucionalnih ukrepov za olajševanje prehodov mladih (prav tam). Prehodni procesi se razlikujejo med različnimi državami in nacionalnimi sistemi po dolžini, stopnji in trajanju brezposelnosti mladih, vrstah zaposlitev in pogodb, ki jih mladi pridobijo. Na splošno velja, da je mladim vedno težje dobiti zaposlitev, sploh stabilno, kljub temu, da so mlade generacije vse bolj izobražene. To gre pripisati predvsem splošnim pogojem trga dela, delno pa tudi neujemanju med zahtevami trga dela in ponujenimi veščinami, pridobljenimi tekom izobraževanja.

Tabela 1 prikazuje, da v Sloveniji od začetka tranzicije naprej vztrajno narašča odstotek mladih, ki so vpisani v visokošolsko izobraževanje. To je nadaljevanje trenda iz srednjega šolstva, kjer je prišlo v posttranzicijskem obdobju do strmega zasuk v vpisnih preferencah – od poklicnih k srednjim šolam, ob tem, da srednješolski osip na gimnazijah ni visok in se še zmanjšuje (Kramberger, 2007: 90). Leta 2005 je bil odstotek vpisanih v terciarno izobraževanje kar 83,2% 19- do 24-letnikov, kar je več kot trikrat višje v primerjavi z letom 1989. Poleg rednih narašča število izrednih študentov, torej med drugim

¹ NMS je okrajšava za 'new member states' – nove članice Evropske unije, kamor sodijo države Centralne in Vzhodne Evrope, vključno s Slovenijo in zadnjima pridruženima Romunijo in Bolgarijo.

tudi ljudi iz starejših starostnih kohort. Po letu 2000 je to razmerje v povprečju en izredni na dva redna študenta (Verša in Spruk, 2004). Delež študentov se je povečal različno po posameznih panogah (prav tam): najmanj na tehničnih smereh, na področju proizvodnih tehnologij, v gradbeništvu, v matematiki in računalništvu (po čemer je povpraševanje največje), najbolj pa se povečuje število študentov in diplomantov poslovnih in administrativnih ved.

Obenem ima Slovenija v primerjavi z drugimi državami EU najnižji odstotek mladih med 18 in 24 let, ki ne nadaljujejo izobrazbe po nižji srednji šoli – takih je bilo leta 2007 le 4%, medtem ko je tak povprečni odstotek za EU znašal 14,8% (EU Youth Report, 2009: 22). Povprečje terciarnih študentov za EU znaša za leto 2006 11,5% 18- do 39-letnikov, kar zaradi različnih starostnih razredov ni povsem primerljivo. V celotni EU narašča delež visokošolskih študentov – med leti 1998 in 2006 je odstotek podobno kot v Sloveniji v povprečju narasel za 25% (EU Youth Report, 2009: 17). Seveda ti odstotki ne povedo, kakšen je osip. Po poročilu OECD (OECD, 2008) je Slovenija po deležu diplomantov med zadnjimi članicami OECD, skupaj z Grčijo in Turčijo, saj tretjina študentov opusti študij, kar je več od povprečja OECD (v 2005). Podatki, ki jih navajajo Zgaga idr. (2005) napovedujejo sicer nekoliko nižji visokošolski osip – nekaj nad četrtno študentov za generacijo, ki se je vpisala leta 2004. Toda še vedno je delež tovrstnih osipnikov visok. Prav tako je pri nas čas od vpisa do zaključka študija med najdaljšimi Evropi, daljši je le na Poljskem – traja pa v povprečju nekaj več kot sedem let (prav tam).

Tabela 1

Vpis v visokošolsko izobraževanje (% populacije, stare med 19 in 24 let)

	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05
Slovenija	23,1	22,9	26,5	27,5	29,5	30,1	32,6	36,2	45,9	53,0	55,7	61,0	67,2	70,1	73,7	80,7	83,2

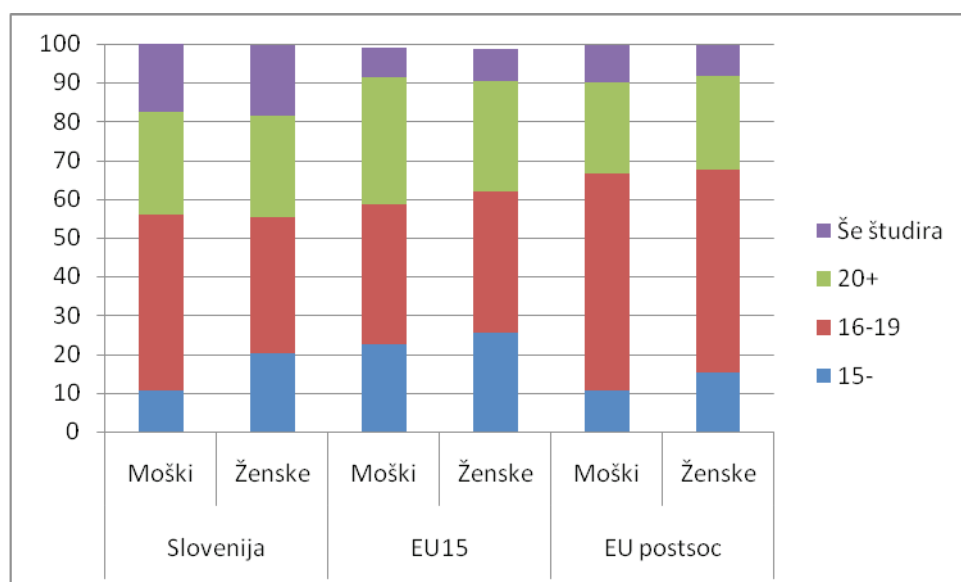
Vir: UNICEF (2007).

Tudi Graf 1 kaže na visok odstotek študirajoče oz. že visokošolsko izobražene mladine v Slovenije, a obenem opozarja, da je med 15- do 34-letniki/-cami leta 2006 nekaj več kot polovica takih, katerih najvišja stopnja izobrazbe je srednješolska (da so stari ob koncu izobraževanja med 16 in 19 let) – skratka, da je kljub visokemu vpisu v visokošolsko izobraževanje končna izobrazba mladih nižja od pričakovane. Primerjava med slovenskim vzorcem in povprečjema za EU15 in postsocialistične članice EU skupaj kaže, da je v Sloveniji relativno največji delež študirajočih in takih z že končano visoko izobrazbo, sploh v primerjavi z povprečjem EU postsoc. Delež mladih, ki ne končajo niti osnovnošolskega izobraževanja ali zgolj osnovnošolsko izobraževanje (tisti, ki so ob koncu izobraževanja stari manj kot 15 let), pa je v primerjavi z EU15 nižji in zelo podoben deležu v EU postsoc. Ti podatki kažejo, da je med 15- do 34-letnimi ženskami v primerjavi z moškimi v Sloveniji več takih, ki nimajo OŠ ali imajo zgolj OŠ.

Graf 1

Starost ob dokončani izobrazbi, 15- do 34-letniki/-ce (odgovori v %)

Vir: Eurobarometer 2006, lastni izračun in grafični prikaz in grafični prikaz

Kot kaže Tabela 2 pa prihaja v Sloveniji za razliko od očitno nižje izobraženosti žensk med mladimi z nizko končno izobrazbo v zadnjih dveh desetletjih do rahlega zviševanja deleža žensk med vpisanimi v visokošolsko izobraževanje. Odstotek žensk med študirajočimi je bil rahlo višji od polovice že pred tranzicijo. Leta 2005 je bil odstotek študirajočih žensk višji od odstotka študirajočih moških v Sloveniji za približno 18%, medtem ko je bil leta 2006 v celotni EU odstotek žensk v povprečju višji za 23% (leta 1998 pa je razlika v EU znašala 'samo' 12%). Vendar pa le malo žensk študira na tehničnih in naravoslovnih fakultetah, bistveno večji je pa njihov odstotek v družboslovju in humanistiki (Ule in Šribar, 2008).

Tabela 2

Delež žensk med vpisanimi v visokošolsko izobraževanje (v %)

	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05
Slovenija	54,7	55,6	53,0	54,3	55,0	56,3	56,4	56,1	55,2	56,0	56,1	56,1	57,5	56,2	56,9	57,9	58,5

Vir: UNICEF (2007).

Kot kažejo do sedaj predstavljeni podatki, je večina mladih v Sloveniji v formalnem izobraževanju tudi po srednji šoli. To se vidi tudi iz % neaktivnih mladih 15- do 24-letnikov. Neaktivne osebe so tiste, ki niso klasificirane niti kot zaposlene niti kot nezaposlene, ker so, na primer, še vedno v izobraževalnem sistemu. Razlogi so lahko tudi drugačni: npr. da oseba ni več v izobraževanju, toda noče delati ali pa ne more iskati zaposlitve zaradi lastne bolezni, invalidnosti, družinskih obveznosti. Neaktivnih 15- do

24-letnikov je bilo v Sloveniji leta 2005 63,2%. Ta odstotek je v primerjavi z letom 1989 narasel trojno, pri čemer pa je treba izpostaviti, da se je preskok zgodil od leta 1989 do 1991 (z 21,7% na 51,7% neaktivnih). Obstoječ podatek za povprečje EU ni čisto primerljiv, ker se nanaša na 15- do 29-letnike – v tej starostni skupini je bilo leta 42,5% neaktivnih mladih (EU Youth Report, 2009: 28).

Tabela 3

Stopnja neaktivnosti mladih (15-24²)

	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05
Slovenija	21,7	21,5	51,7	60,5	68,2	59,7	59,0	61,4	53,8	54,9	58,7	61,4	64,2	63,9	67,4	60,9	63,2

Vir: ILO (internet).

Ko mlada oseba zaključi izobraževanje, se po navadi začne iskanje stabilne zaposlitve. Pri tem v Sloveniji kar dobrih 70% mladih 15- do 25-letnikov sklene le začasne pogodbe (podatek za leto 2007), kar je višje kot znaša povprečje za EU (40%) (EU Youth Report, 2009: 36). Odstotek začasnih zaposlitev za mlade narašča: v EU je bilo leta 2007 37% mladih med 15 in 24 let, ki niso našli trajne službe, med 25- do 29-letniki pa je bilo takih kar 65% (prav tam). Skratka, tisti, ki na trg dela šele vstopajo, nadpovprečno pogosto opravljajo fleksibilne in manj trajne oblike zaposlitev. Take vrste zaposlitev ne vodijo nujno v polne in stabilne zaposlitve, temveč gre obenem za proces trajnejše marginalizacije mladih na trgu delovne sile v primerjavi z ugodnejšimi in stabilnejšimi zaposlitvami starejših (Trbanc, 2007: 40).

Velik problem predstavlja tudi brezposelnost. Ta je med mladimi v večini evropskih držav že desetletja v povprečju dvakrat ali celo trikrat višja od splošnih stopenj brezposelnosti, zaradi česar je prepozna kot eden osrednjih problemov zaposlovanja. Kot kažeta Tabeli 4 in 5, v Sloveniji ta razlika v zadnjih letih ni tako izrazita (npr. leta 2006 je bil odstotek med celotno populacijo 9,4%, med 15- do 24-letniki pa 14%). Mladinska brezposelnost je bila pri nas najvišja v prvi polovici devetdesetih, ko se je novo zaposlovanje zaradi gospodarske krize in presežkov zaposlenih v podjetjih skoraj povsem ustavilo. Leta 1993, ob vrhu gospodarske krize je ta stopnja znašala 24% (ob siceršnji splošni stopnji brezposelnosti 14,4%). Stopnja brezposelnosti med mladimi je v primerjavi z obdobjem po tranziciji precej upadla – od začetka devetdesetih se je postopoma zniževala. Stopnja brezposelnosti med celotnim aktivnim prebivalstvom pa je rahlo naraščala od začetka osemdesetih naprej, naglo poskočila v obdobju po osamosvojitvi ter se nekoliko znižala v zadnjih par letih. Po začetku ekonomske krize jeseni 2008 je stopnja brezposelnosti spet nekoliko narasla.

Tabela 4

Stopnja brezposelnosti, 1980-2006

	80	85	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06
Slovenija	1,1	1,5	4,7	8,2	11,5	14,4	14,4	13,9	13,9	14,4	14,5	13,6	12,2	11,6	11,6	11,2	10,6	10,2	9,4

Vir: WHO (Internet).

2 Statistični podatki v zvezi s trgom dela za mlade se največkrat zbirajo posebej za 15- do 24-letnike. Ta starostni razpon glede na visok odstotek mladih v terciarnem izobraževanju ni najbolj ustrezen.

Tabela 5

Stopnja brezposelnosti mladih (15-24)

	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06
Slovenija	24,0	22,9	18,9	19,2	17,5	18,1	17,9	16,4	15,4	15,2	14,7	15,4	13,4	14,0

Vir: UNICEF (2008).

Trbanc (2007: 43) ponazarja, da je stopnja brezposelnosti med mladimi ženskami precej višja kot med mladimi moškimi (leta 2006 je bila ta razlika 16,8% proti 11,6%). Tako razliko pojasnjuje s tem, da imajo ženske pogosteje izobrazbo, po kateri je na trgu manj povpraševanja, obenem pa je odnos delodajalcev do žensk potencialno bolj diskriminatoren zaradi morebitnega materinstva (in predpostavljene pogoste odsotnosti žensk z dela). Me brezposelnimi mladimi so poleg žensk na sploh posebej problematične skupine mladih brez izobrazbe, dolgotrajno brezposelni mladi, mladi z različnimi težavami (npr. odvisnostmi) in hendikepi, zaradi katerih so težko zaposljivi, in iskalci prve zaposlitve v krajih ali regijah z nadpovprečno visokimi stopnjami brezposelnosti (prav tam, 44). Podatki kažejo tudi, da je izobrazbena struktura mladih, ki so zaposleni, v povprečju višja od izobrazbene strukture brezposelnih mladih; posebej težko zaposljivi so pa mladi, ki so zapustili izobraževanje že zelo zgodaj (sploh, če nimajo niti osnovnošolske izobrazbe) (prav tam, 45).

Leta 2007 je po podatkih SURS za 42,7% iskalcev zaposlitve (med celotnim aktivnim prebivalstvom) brezposelnost trajala do 6 mesecev, za 14,3% od 6 do 12 mesecev, za 43% pa nad 12 mesecev.

Kaj so po mnenju mladih razlogi, da mladi ne dobijo zaposlitve? Na to vprašanje so odgovarjali sodelujoči 15- do 30-letniki v posameznih državah EU v raziskavi Eurobarometer – Youth Survey 2007. Kot kaže Tabela 6, je na ravni EU15 38,9% mladih izjavilo, da je najpomembnejši razlog, da ne dobijo zaposlitve, ker v njihovi državi primanjkuje zaposlitvenih možnosti, 12,6% je trdilo, da je premalo možnosti opravljanja prakse. Manj kot eden na štiri mlade odrasle je izbral odgovor, da se vzrok nanaša nanj osebno: 22,7% jih meni, da jim primanjkuje praktičnih izkušenj. 10,4% je reklo, da v šoli niso bili primerno poklicno usmerjeni. Le 7,9% jih je dejalo, da niso izkusili oz. ne bodo imeli težav pri pridobitvi zaposlitve (Eurobarometer, 2007). Podobne odgovore so dejali mladi v Sloveniji in mladi v NMS12, le da je v obeh primerih večji poudarek na manku praktičnih izkušenj, rahlo manjši poudarek pa je na manku zaposlitvenih možnosti v državi. Vendarle je krut podatek, da le 6,5% 15- do 30-letnikov v Sloveniji meni, da bi zaposlitev našli brez težav.

Tabela 6

Najpogostejši razlogi za težave pri najdenju zaposlitve (Če bi iskal zaposlitev, kaj je najpomembnejši razlog, če je ne bi našel?; odgovori 15- do 30-letnikov v %)

	EU15	NMS12	Slovenija
Skupno število vzorca ³	11770	7855	500
Ker v šoli nisem prejel prave poklicne usmeritve	10,4	9,6	9,9
Ker je premalo možnosti opravljanja prakse	12,6	9	11,4
Ker nimam dovolj praktičnih izkušenj	22,7	30,1	29,1
Zaradi manka zaposlitvenih priložnosti v državi	38,9	36,4	34,7
Brez težav bi našel zaposlitev	7,9	7,5	6,5

Vir: Eurobarometer – Youth Survey 2007

3 Numerus vzorca je enak tudi pri vseh naslednjih vprašanjih, ki jih povzemamo iz raziskave Eurobarometer 2007 – Youth Survey.

Operacijo delno financira Evropska unija, in sicer iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstva za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete: "Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja" prednostne usmeritve: "izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistema izobraževanja in usposabljanja".

Kar se tiče socialno-demografskih analiz teh odgovorov, je slika sledeča: mlade ženske na ravni celotne EU nekoliko pogosteje kot mladi moški menijo, da težko najdejo zaposlitev zaradi pomanjkanja možnosti v lastni državi. Mladi moški so bili nekoliko samozavestnejši, da ne bodo imeli težav, ko bodo iskali zaposlitev. Prav tako so samozavestnejši 25- do 30-letniki. V tej starostni skupini je primerjalno gledano tudi najredkejši odgovor, da jih ovira pomanjkanje praktičnih izkušenj. Višje izobraženi pogosteje navajajo, da je glavna ovira pri najdenju zaposlitve pomanjkanje praktičnih izkušenj ali ker v šoli niso prejeli prave poklicne usmeritve, vendar pa po drugi strani redkeje pričakujejo težave pri iskanju zaposlitve (Eurobarometer, 2007: 56-7).

Po raziskavi Socialnoekonomski položaj študentov, ki je bila leta 2008 izvedena na vzorcu 3006 študentov vseh štirih slovenskih Univerz⁴, četrtna anketiranih študentov pričakuje težave pri zaposlovanju, ker bo zaposlovanje vse težje zaradi krize; 18,7% zato, ker menijo, da za poklic, za katerega se šolajo, ni povpraševanja; četrtna pa težave pričakuje zaradi pomanjkanja neformalnih socialnih omrežij. Skoraj petina jih pravi, da o tem še niso razmišljali. Ker je bilo možnih več odgovorov, je po drugi strani dobrih 30% anketiranih izjavilo, da ne pričakujejo težav, ker se šolajo za iskan poklic; 10,9% se jih zanaša na lastne zveze in poznanstva; 3,5% pa pravi, da jim štipendija zagotavlja poklic (Ule idr., 2008: 62-3). Pri tem so se pokazala tudi zanimiva razmerja med spoloma in med socialnimi skupinami študentov. Primerjava med spoloma je pokazala, da študentke pričakujejo več težav pri zaposlovanju kot študentje. Tretjina več študentk kot študentov meni, da bo imela težave z zaposlovanjem, ker se šolajo za poklic, za katerega ni povpraševanja. Prav tako skoraj dvakrat več študentk meni, da se bodo zaradi krize težje zaposlovale. Tudi polovica več študentk meni, da se bodo težje zaposlovale, ker nimajo poznanstev. Obratno pa skoraj dvakrat toliko študentov kot študentk meni, da se bodo lahko zaposlili, ker je njihov poklic iskan, več študentov se zanaša na zveze in poznanstva. Korelacija se je pokazala tudi med težavami pri zaposlovanju in izobrazbo staršev (ki je posredno in pogojno pokazatelj socialno-ekonomskega položaja študenta)? Tisti študentje, katerih starši imajo nižjo izobrazbo, so bolj zaskrbljeni za zaposlitev, ker nimajo zvez in poznanstev, bolj jih skrbi tudi splošna kriza zaposlovanja. Tisti, katerih starši imajo višjo izobrazbo, pa se manj bojijo težav pri zaposlovanju, ker se šolajo za poklic, ki je iskan (prav tam, 64).

Po isti raziskavi (Ule idr., 2008: 65-6) je najbolj zaželeno delo za študente državna služba. Kar 31 % vprašanih študentov bi želelo opravljati poklicno delo v državni službi. V velikem podjetju bi želelo opravljati poklicno delo 19 % in v malem podjetju 17 % študentov in študentk. V mednarodnem podjetju bi jih želelo delati 13 %. Primerjava po spolu pokaže, da je za študentke še bolj zaželena državna služba kot za študente. Kar 34 % študentk si želi državne službe in 26 % študentov. Tudi v mednarodnih institucijah bi delalo več študentk (14 %) kot študentov (10 %). Študentje pa bi nekoliko raje delali v velikem podjetju (21 %) kot študentke (17 %) in raje bi delali v svobodnem poklicu (17,5 %) kot študentke (12 %). Očitno si študentke bolj želijo varne službe, študentje pa so bolj pripravljeni tvegati. Primerjava z izobrazbo staršev pokaže, da si tisti z nižjo izobrazbo staršev v večji meri želijo državno službo ali službo v večjem podjetju. Tisti, katerih starši pa imajo višjo izobrazbo, pa si v večji meri želijo poklicno delo v manjšem podjetju in v svobodnem poklicu. Zanimivo je, da bi bilo le 3,4% mladih pripravljeno iti po končanem študiju v tujino; 22,3% mladih bi v tujino šlo za vedno le, če bi bila prilika ugodna ali pa nuja. 29,3% bi

4 Razmerja v realiziranem vzorcu so se ujemale z dejanskim stanjem glede na število vpisanih študentov na posamezni univerzi (UL: 71 %, UM: 23 %, UP: 4 % in UNG: 1 %), njihov letnik študija (prvi: 39 %, drugi: 29 %, tretji: 20 % in četrti 12 %) ter njihov spol (ženske: 61 %, moški: 39 %) (Ule idr., 2008: 11).

jih v tujino šlo za daljši čas, ne pa za vedno. 21,3% jih v tujino ne bi hotelo. Ostali (23,6%) o tem niso razmišljali.

Katere lastnosti pa pomagajo pri iskanju kakovostne zaposlitve? V Eurobarometri študiji so bili 15- do 30-letniki vprašani, katera je najbolj uporabna lastnost za najdenje dobre službe (Tabela 7). Podatki med EU15, NMS12 in Slovenijo se precej razlikujejo. Povsod, izrazito pa v Sloveniji (skoraj tretjina odgovorov), vodijo komunikacijske veščine in veščine timskega dela. V Sloveniji sledita znanje tujih jezikov in obvladovanje različnih informacijsko-tehnoloških veščin, kar izpostavlja po petina mladih v Sloveniji. V NMS12 je bil poudarek na znanju tujih jezikov nekoliko višji kot v Sloveniji, v EU15 pa nižji od slovenskega odstotka. V obeh skupinah držav je bil nižji odstotek obvladovanja IT veščin. V Sloveniji je osmina mladih poudarila podjetniške veščine in poznavanje poslovnega sektorja, v ostalih skupinah držav je bil ta odstotek okrog desetine. Zanimivo je, da je v EU15, pa tudi v NMS12 v primerjavi s Slovenijo relativno velik poudarek na zaključenem vajeništvu ali praksi. Preseneča pa, da je dobra osmina mladih v EU15 izbrala dober videz kot ključen dejavnik pri iskanju zaposlitve. V NMS12, še bolj pa v Sloveniji, je bil ta odstotek nizek (v slednji je dober odstotek).

Tabela 7

Uporabne lastnosti pri iskanju zaposlitve (Katera od spodnjih lastnosti je po tvojem mnenju najpomembnejša pri iskanju zaposlitve?, odgovori 15- do 30-letnikov v %)

	EU15	NMS12	Slovenija
Znanje tujih jezikov	13,3	24,4	20,3
IT, računalniške, komunikacijske, tehnološke veščine	17,6	16,8	20
Podjetniške veščine, poznavanje poslovnega sektorja	8,9	9,6	14,4
Komunikacijske veščine, veščine timskega dela	27,1	27	31,9
Dober videz	16,6	2,5	1,1
Zaključeno vajeništvo ali praksa	23	16,2	11,3

Vir: Eurobarometer – Youth Survey 2007

Kar se tiče variacij v mnenjih o najbolj uporabnih lastnostih za najdenje zaposlitve po socialno-demografskih kategorijah, je opaziti, da so mlade ženske pogosteje izpostavile veščine komuniciranja in timskega dela, mladi moški pa IT veščine. Mlajši anketirani so manj pogosteje kot starejši omenjali veščine komuniciranja in timskega dela, najpogosteje pa so izpostavljali znanje tujih jezikov. V primerjavi z visoko izobraženimi so manj izobraženi manj pogosteje izpostavili veščine komuniciranja in timskega dela ter podjetniške veščine in poznavanje poslovnega sektorja, pogosteje pa IT veščine in dober videz (Eurobarometer, 2007: 62-3).

Iz raziskave Socialnoekonomski položaj študentov (Ule idr., 2008: 68) lahko razberemo, kaj bi bili vprašani študentje pripravljene narediti (poleg študija), da bi si izboljšali svoje poklicne možnosti? Predvsem so se pripravljene dopolnilno izobraževati (80 %) in nadaljevati s podiplomskim študijem (73 %). Nadalje so se pripravljene preseliti v večje mesto (64 %). Ostale ponujene opcije so manj privlačne, a vendarle: 52 % jih je pripravljeno delati zunaj svojega poklica, 41,5 % bi se jih preselilo zunaj Slovenije, dobra tretjina (37 %) bi se jih preselila v katerikoli kraj v Sloveniji, 35 % bi spremenilo smer študija. Le malo pa jih je pripravljene

nih, da se za izboljšanje kariernih možnosti politično angažirajo (22 % pripravljenih). Praktično nikakor pa se niso pripravljene odpovedati otrokom (7 %). Študentke so bolj pripravljene nadaljevati s podiplomskim študijem ali pa se dopolnilno izobraževati, pa tudi spremeniti smer študija. Študentje pa so se v večji meri kot študentke pripravljene odpovedati družini in otrokom in se politično angažirati. Primerjava pripravljenosti za izboljšanje svojih poklicnih možnosti glede na izobrazbo staršev ne pokaže tako izrazitih razlik kot pri spolu. Razlike so naslednje: študentje z višjo izobrazbo staršev so se nekoliko bolj pripravljene preseliti zunaj Slovenije ali nadaljevati s podiplomskim študijem, študentje z nižjo izobrazbo staršev pa so nekoliko bolj pripravljene spremeniti smer študija ali delati zunaj svojega poklica.

Ravno opisanim odgovorom iz raziskave Socialnoekonomski položaj študentov (Ule idr., 2008) so komplementarni odgovori na vprašanje, kaj bi najverjetneje počeli v primeru brezposelnosti iz raziskave Eurobarometer – Youth Survey 2007 (Tabela 8). Največ 15- do 30-letnikov v Sloveniji, pa tudi v EU15 in v NMS12 (v prvi več kot tretjina), bi sprejelo katero koli zaposlitev, a pod določenimi pogoji. Mladi v EU15 in v NMS12, nekoliko manj v Sloveniji (petina v slednji) bi skušali opraviti vajeništvo, prakso ali narediti praktične tečaje. V Sloveniji so mladi v primerjavi z EU15 in NMS12 relativno pripravljene sprejeti katero koli zaposlitev, ne glede na pogoje – to izjavlja skoraj osmina; obenem jih je primerjalno v Sloveniji največ (okrog 7%), ki bi delali 'na črno'. Relativno visok odstotek tega odgovora v Sloveniji je lahko posledica dela prek študentskih napotnic drugih, kar je v Sloveniji neredka praksa oz. anomalija. Zelo malo anketiranih (zlasti v Sloveniji in v povprečju v vseh NMS12) je dejalo, da bi opravljali prostovoljno delo ali socialne aktivnosti brez plačila. Presenetljivo nizek je tudi odstotek tistih, ki bi nadaljevali z iskanjem zase primerne zaposlitve – v Sloveniji je ta odstotek primerjalno najnižji in ne znaša niti celih dveh odstotkov.

Tabela 8

Najbolj verjetno početje v primeru brezposelnosti (Če bi bil/-a brezposeln/-a, kaj od naštetega bi najverjetneje počel/-a?; odgovori 15- do 30-letnikov v %)

	EU15	NMS12	Slovenija
Sprejel/-a bi katero koli zaposlitev, ne glede na pogoje	11	7,3	13,3
Sprejel/-a bi katero koli zaposlitev, a pod določenimi pogoji (npr. stabilno, dobro plačano)	32,7	35	38,3
Opravljal/-a bi prostovoljno delo, socialne aktivnosti brez plačila	3,6	1,8	1,8
Skušal/-a bi vzpostaviti lastno podjetje	12,7	17,7	16,7
Delal/-a bi v 'črni ekonomiji', tj. brez prijave dohodkov	3,4	5,3	6,8
Skušal/-a bi opraviti vajeništvo, prakso ali narediti praktične tečaje	32,3	26,1	19,9
Nadaljeval/-a bi z iskanjem zame primerne zaposlitve	2,8	4,6	1,8

Vir: Eurobarometer – Youth Survey 2007

V primeru brezposelnosti bi moški prej kot ženske ustanovili lastno podjetje, ženske pa bi prej skušale opraviti vajeništvo/prakso oz. narediti praktične tečaje. Starejši bi prej sprejeli katero koli zaposlitev ne glede na pogoje, mlajši pa bi prej opravili vajeništvo/prakso oz. naredili praktične tečaje. Tisti, ki so najmanj izobraženi, bi najprej sprejeli katero koli zaposlitev ne glede na pogoje (Eurobarometer, 2007: 69).

Kaj pa so viri dohodkov mladih? Eurobarometrova raziskava med mladimi (2007) je pokazala, da je za dobro tretjino 15- do 30-letnih mladih v Sloveniji najpomembnejši vir dohodka redna služba – ta vir je pri mladih v EU15 in NMS12 v povprečju osrednji še za več mladih (Tabela 9). Na drugem mestu so sorodniki, partner – od tega naslova je v Sloveniji odvisnih skoraj četrtina 15- do 30-letnikov, v NMS12 celo zelo dobra tretjina, v EU15 pa tudi več mladih kot v Sloveniji – skoraj 30%. Za kar petino mladih Slovencev in Slovenk je osrednji vir dohodka priložnostno delo – ta odstotek je v Sloveniji približno dvakrat višji od povprečja EU15 in NMS12. V vseh državah, izrazito pa v Sloveniji in v celotni NMS12 je le malo mladih (v slednjih v povprečju precej pod 5%) odvisnih od državnih socialnih podpor oz. od podpore za brezposelnost. Delo v 'črni' ekonomiji je ključno za manj kot en odstotek mladih v Sloveniji in v EU15, a za več kot dva odstotka v NMS12.

Tabela 9

Finančni viri mladih (*Od kod dobiš največ denarja?, odgovori 15- do 30-letnikov v %*)

	EU15	NMS12	Slovenija
Redna služba	43,9	40,8	33,9
Podpora ob brezposelnosti, socialna podpora	5,1	2,8	3,5
Štipendija	7,7	5	13,8
Sorodniki, partner	29,3	36,3	23,8
Priložnostno delo	10,6	8,6	20,9
Delo v 'črni' ekonomiji	0,9	2,3	0,8
Drugo	1,4	3,6	2,6

Vir: Eurobarometer – Youth Survey 2007

Križanje odgovorov s socialno-demografskimi spremenljivkami je na ravni celotne EU pokazalo, da ženske, pa tudi mlajši anketirani nasploh pogosteje omenijo sorodnike ali partnerja kot najpomembnejši vir dohodka, moški pa pogosteje omenijo redno službo. Mlajši in tisti, ki se še šolajo, so pogosteje navedli štipendijo ali priložnostno delo. Visoko izobraženi so najpogosteje omenjali redno službo kot osrednji vir dohodka, manj izobraženi pa sorodnike oz. partnerja, pa tudi državne podpore (Eurobarometer, 2007: 76).

Odhod od doma/izvirne družine

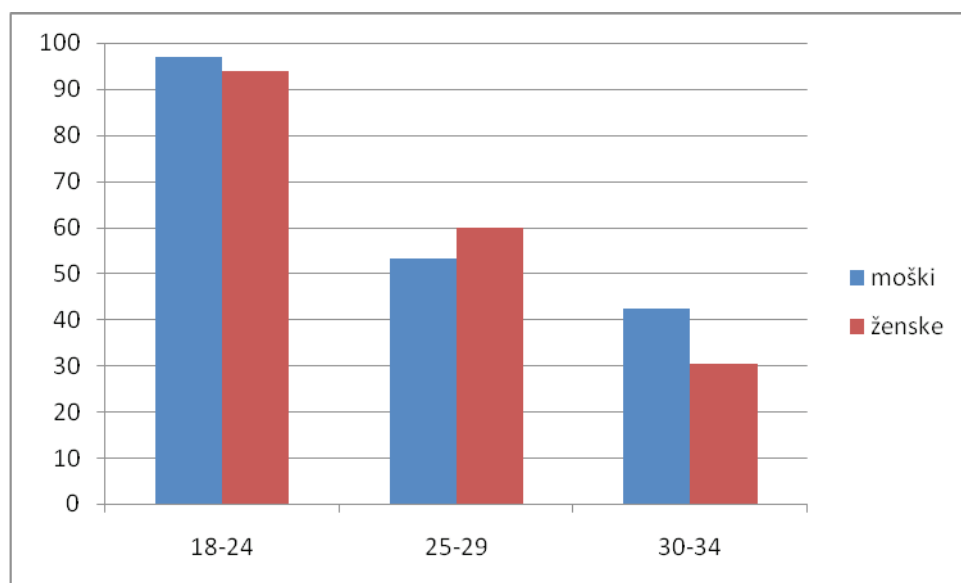
Naslednji ključni dogodek, ki prispeva k neodvisnosti mladih, je odselitev od izvirne družine oz. zapustitev doma staršev/skrbnikov. Dokazano je, da je ta prehod tesno povezan s stopnjo rodnosti – če mladi zapustijo dom staršev pozno, imajo (kasneje) v življenju manj otrok (EU Youth Report, 2009: 61).

Podatki iz raziskave World Values Survey 2005 kažejo, da v Sloveniji mladi pozno zapuščajo dom staršev. V starostni skupini 18-24 let tako s starši živi več kot 90% otrok obeh spolov; v starostni skupini 25-29 60% žensk in nekaj nad 50% moških; v starostni skupini 30-34 let pa še vedno dobrih 40% moških in skoraj tretjina žensk (Graf 2).

Graf 2

Odstotek mladih po starostnih obdobjih, ki živijo skupaj s starši (odgovori 18- do 34-letnikov v %)

Vir: World Values Survey 2005, podatki za Slovenijo, lastni izračun in grafični prikaz

Dodatno in mednarodno primerljivo⁵ informacijo o tem prehodu daje Eurostatova raziskava Labour Force Survey (2007), ki je pokazala, da v Sloveniji moški zapustijo dom staršev pri 31,5 letih (podobno tudi v Bolgariji in na Slovaškem, medtem ko na Finskem pri 23), ženske pa pri 29,5 letih (podobno kot v Bolgariji). Povprečna starost odhoda od starševskega doma (za oba spola) na ravni celotne EU znaša bistveno manj, tj. 25 let. Mediana (starost, pri kateri polovica mladih zapusti dom staršev) pri istem vprašanju variira za moške od 21 let na Finskem do 31 let na Slovaškem. Pri ženskah je mediana med 20 na Finskem in 28 na Slovaškem. Vrednost mediane v Sloveniji pri tem vprašanju je 30,5 za moške in 27,5 za ženske.

Mandič (2007) na podlagi raziskave European Quality of Life Survey (2003/04), izvedene v vseh državah, ki danes sestavljajo Evropsko unijo, daje še celovitejšo sliko. Ugotavlja namreč, da mladi v starosti med 18 in 34 let živijo pri starših daleč najredkeje v nordijskih in atlantskih državah, tem sledijo kontinentalne, izrazito najpogosteje pa v južno-evropskih. To velja za moške in ženske; mlade ženske povsod, razen na Švedskem, zapuščajo dom staršev v večjem obsegu kot mladi moški. Med državami so velike razlike, najnižji delež mladih v stanovanju staršev je na Švedskem (10% žensk in 10% moških), najvišji v Italiji (61% moških, 57% žensk). Obratno sorazmerni s temi so odstotki mladih, ki živijo v samostojnem gospodinjstvu t.i. prehodnega tipa (enočlansko gospodinjstvo, pari), kjer države s Severnim modelom zelo prednjačijo pred južno-evropskim modelom.

5 V času pisanja teksta datoteke s podatki za ostale evropske države, ki so sodelovale v World Values Survey 2005, še niso bile prosto na voljo. Datoteko za Slovenijo sem dobila pri Arhivu družboslovnih podatkov na FDV.

Med novejšimi članicami Evropske unije tri najsevernejše, t.j. baltske države (še posebej Estonija in Latvija) kažejo najnižji odstotek bivanja 18- do 34-letnikov pri starših (od 30% do 37%); sledi zelo homogena skupina srednje-evropskih držav z vrednostmi od 46% do 48%. Nove članice kot skupina so zelo blizu skupini južno-evropskih držav, saj je odstotek mladih v gospodinjstvu staršev v vseh visok. Vendar pa so tudi znotraj novih članic velike in konsistentne razlike med srednje-evropskimi in baltskimi državami. Slovenija ima med vsemi novimi članicami, z izjemo 'evropske rekorderke' Malte (kjer živi s starši 67% 18- do 34-letnikov), najvišji odstotek mladih, ki živijo v gospodinjstvu staršev; to velja za mlade moške in mlade ženske (Mandič, 2007).

Žal ni na razpolago primerljivih longitudinalnih podatkov (niti za Slovenijo niti za ostale evropske države), ki bi pokazali, kako se spreminja ta prehod. Vendar pa se da iz posrednih ali parcialnih podatkov sklepati, da se bivanje pri starši podaljšuje, odhod v lastno stanovanje oz. v lastno gospodinjstvo pa prelaga.

Kaj pa so razlogi za podaljšano bivanje s starši? Eurobarometrova študija, izvedena 2007, daje primerljive informacije o teh razlogih, vendar pa mladi niso odgovarjali konkretno zase, temveč so dajali odgovore za mlade nasploh. Kot kaže Tabela 10, je največ mladih izjavilo, da mladi podaljšujejo bivanje pri starših, ker si ne morejo privoščiti, da bi se odselili. V Sloveniji in NMS12 je tak odgovor dala skoraj polovica mladih, v EU15 je ta odstotek nekoliko nižji (42,5%). Drugi razlog po pogostosti je, da ni na voljo dovolj stanovanj, ki bi si jih mladi lahko privoščili. V Sloveniji znaša odstotek pri tem odgovoru dobro četrtino, v EU15 in NMS12 je odstotek pri tem vprašanju v povprečju še rahlo višji. Manj kot desetini anketiranih v Sloveniji se je zdel ključen razlog, da se mladi poročijo kasneje kot so se poročali nekoč – v EU15 in NMS12 je ta razlog izbralo še manj anketiranih. Okrog desetina anketiranih je tako v Sloveniji kot v celotni NMS12 izbrala odgovor, da mladi želijo vse domače ugodnosti brez obveznosti. V EU15 je povprečni odstotek pri tem odgovoru skoraj petina. Zelo nizek odstotek mladih je izbralo odgovor, da se bivanje pri starših podaljšuje, ker morajo mladi finančno podpirati svoje starše. Prav tako jih je zelo malo izjavilo, da so razlogi drugačni od navedenih. Po tej anketi so med razlogi za podaljševanja bivanja mladih v izvorni družini, zlasti v Sloveniji in celotni NMS12, v ospredju »objektivni« dejavniki – kratka neugodni finančni in stanovanjski pogoji.

Tabela 10

Razlogi za podaljševanje bivanja pri starših (Kaj je po tvojem mnenju glavni razlog, da mladi odrasli dlje živijo pri starših kot nekoč?, odgovori 15- do 30-letnikov v %)

	EU15	NMS12	Slovenija
Ne morejo si privoščiti, da bi se odselili	42,5	47,3	47,7
Kasneje se poročijo, kot so se nekoč	6,2	8,7	9,6
Na voljo ni dovolj stanovanj, ki bi si jih lahko privoščili	27,4	28,9	26,3
Želijo vse domače ugodnosti brez obveznosti	18,5	9,5	11,1
Ker morajo finančno podpirati svoje starše	2,7	3,1	3,2
Drugi razlogi	1,9	1,4	1,5

Vir: Eurobarometer – Youth Survey 2007

Podrobnejša analiza odgovorov iz Tabele 9 po socialno-demografskih kategorijah kaže, da še šola-joča se mladina in višje izobraženi pogosteje kot tisti z zgolj končano osnovno šolo ali manj menijo, je problem pomanjkanje stanovanj. Najmanj izobraženi so dejali, da mladi odrasli ostajajo doma predvsem zaradi lagodnosti brez obveznosti, ki so je deležni ob takem bivanju ali ker morajo finančno podpirati svoje starše. Mladi iz ruralnih območij so redkeje kot njihovi vrstniki iz urbanih območij izpostavili manko dostopnih stanovanj kot problem, pogosteje pa so omenjali kasnejše poroke. Mladi, ki so že zaposleni, so poudarili manko stanovanj (Eurobarometer, 2007: 72).

Podobno vprašanje, a z več možnimi odgovori o razlogih za podaljševanje bivanja pri starših sta postavili Ule in Kuhar v anketi Mladi, družina, starševstvo na vzorcu 285 študentov in študentk ljubljanske univerze leta 2002, ki so bili v povprečju stari 20,9 let (Ule in Kuhar, 2003). Kaj kažejo anketni podatki (Tabela 11)? Anketiranci so najbolj izpostavljali »objektivne« dejavnike, vendar pa so tudi dejavniki »subjektivne«, osebne narave izkazali za precej pomembne. Najpogostejša odgovora sta bila, da so mladi dalj časa materialno odvisni od staršev in da nimajo rešenega stanovanjskega problema. Pogojno lahko med »objektivne« dejavnike uvrstimo tudi tretji in šesti najpogostejši odgovor – da je bivanje pri starših najbolj poceni namestitev in ker želijo varčevati in si omogočiti dober začetek z lastno družino. Prav tako pa so mladi pogosto izbrali odgovore, ki bolj ali manj govorijo o bolj osebnih, »psiholoških« razlogih, npr. ker je življenje pri starših udobnejše in brez odgovornosti, ker se mladi vse kasneje odločajo za skupno življenje s partnerje/-ko, ker kasneje pride do stabilne partnerske zveze, ker je življenje pri starših udobnejše glede na številne obveznosti in pomanjkanje časa, ker so odnosi s starši prijazni in zaupljivi, ker življenje pri starših ni omejeno s pravili.

Tabela 11

Poglavitni razlogi, da mladi podaljšujejo bivanje doma pri starših (Seštevek treh navedb v %)

Ker so mladi dalj časa materialno odvisni od staršev.	58,4
Ker nimajo rešenega stanovanjskega problema.	52,4
Ker je to najbolj poceni nastanitev.	41,6
Ker je življenje pri starših udobnejše in brez odgovornosti.	35,3
Ker se mladi vse kasneje odločajo za skupno življenje s partnerjem/ko.	31,5
Ker želijo varčevati in si omogočiti dober začetek z lastno družino.	24,1
Ker kasneje pridejo do stabilne partnerske zveze.	16,4
Ker je življenje pri starših udobnejše, saj imajo mladi obilo obveznosti in jim primanjkuje časa.	16,4
Mladi ostajajo doma zaradi zaupanja in pristnih prijateljskih vezi s starši.	8,4
Ker življenje pri starših ni več omejeno s pravili.	4,9
Drugo	3,5

Vir: Anketa Mladi, družina, starševstvo 2002

Čeprav je težko razločevati med »objektivnimi« in »subjektivnimi« dejavniki, pa je videti, da razlogi za podaljševanje življenja s starši niso samo strukturne oz. institucionalno-materialistične narave (npr. težave pri zaposlovanju oz. doseganju ekonomske neodvisnosti, stanovanjski problemi itd.), temveč so tudi povezani z drugimi dejavniki, kot so lagodnost in cenenost življenja doma, visoka stopnja svobode in

avtonomije, ki so si jo ustvarili mladi doma, prijateljski odnosi s starši, materialna in emocionalna varnost itd. (glej tudi Ule in Kuhar, 2008). Skratka, mladi niso motivirani, da bi zapustili dom staršev; ne gre zgolj za to, da si tega ne bi mogli privoščiti.

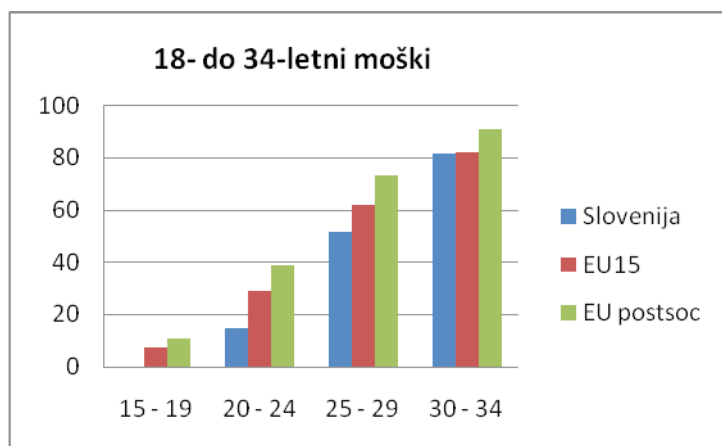
Partnerski status mladih

Podaljšano življenje pri starših ne pomeni, da mladi niso seksualno aktivni ali da nimajo stabilnih ali vsaj nestabilnih partnerskih zvez. Prehod v stabilno partnersko zvezo sam po sebi ne pomeni (več) odločilnega koraka proti odraslosti. Na področju partnerstev in seksualnosti se dogajajo precejšnje spremembe. Ti odnosi so vse bolj raznoliki.

Vendar pa kot kažeta Graf 3a in 3b se mladi relativno pozno odločijo za skupno življenje s partnerjem/-ko – moški v povprečju še nekoliko kasneje kot ženske. Graf 3a kaže, da so moški v Sloveniji glede skupnega partnerskega/zakonskega življenja do 30-34-tega leta počasnejši od vrstnikov v EU15 in v celotni EU postsoc. V starostni skupini 25-29 je med Slovenci le polovica takih, ki živijo ali so kdaj živeli v kohabitaciji ali zakonski zvezi, v starostni skupini 30-34 let je takih 80%. Slovenke se glede 'hitrosti' skupnega življenja s partnerjem ne razlikujejo od povprečja EU15, povprečje EU postsoc je za vsa starostna obdobja višje. V starostni skupini 25-29 je med Slovenkami in EU15 dve tretjini takih, ki živijo ali so kdaj živele v kohabitaciji ali zakonski zvezi, v starostni skupini 30-34 let je takih okrog 90%. Zanimivo je, da je (edino) pri EU postsoc že v starostni skupini 20-24 let visok odstotek mladih, ki živijo skupno partnersko življenje: med moškimi je takih 40%, med ženskami pa 60%.

Graf 3a

Odstotek 15- do 34-letnikov (moških), ki so (bili) poročeni ali živijo (so živeli) v kohabitaciji

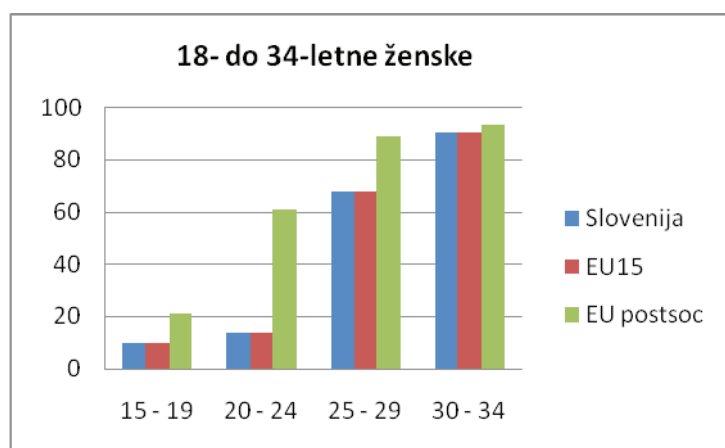

Vir: Eurobarometer 2006, lastni izračun in grafični prikaz

Graf 3b

Odstotek 15- do 34-letnic (žensk), ki so (bile) poročene ali živijo (so živele) v kohabitaciji

Vir: Eurobarometer 2006, lastni izračun in grafični prikaz

EU-SILC raziskava (v EU Youth Report, 2009: 62-4) daje podobno nizke odstotkovne vrednosti glede skupnega partnerskega življenja: v Sloveniji živi po teh podatkih s partnerjem v sporazumni zvezi na pravni osnovi 8% 15- do 29-letnic, 15% pa v zakonski neformalizirani zvezi. Med 15- do 29-letnimi moškimi jih v formalizirani zvezi živi 4%, 8% pa v neformalizirani zvezi. Ta odstotek je za oba spola najnižji v EU25 (EU Youth Report, 2009). V povprečju živi v EU25 v istem gospodinjstvu s partnerjem 24,5% mladih, pri tem skoraj 30% žensk (od tega 19% v formalizirani zvezi) in 19% moških (od tega 11% v formalizirani zvezi).

Omenjeni podatki nakazujejo, da večji odstotek tistih, ki živijo skupaj s partnerjem, ni formalno sklenilo zakonske zveze. Empirična opažanja vodijo tudi do sklepa, da se spreminja pomen poroke kot socialne in kulturne institucije. Podatki iz Eurostatove ankete za leto 2006 (Tabela 12) kažejo, da je v Sloveniji poročenih (ločenih ali ovdovelih) 5,4 % žensk med 20. in 24. letom ter 26,3 % žensk med 25. in 29. letom. Med moškimi, starimi 20–24 let, je poročenih (ločenih ali ovdovelih) le 1,6 %, med 25–29-letniki je takih 12,8 %. Pred dvajsetim letom po teh podatkih v Sloveniji sploh ni porok.

Tabela 12

Odstotek poročenih/ločenih mladih (v %)

Starostna skupina	Spol	Poročeni	Ločeni
15-19	moški	0	0
	ženske	0	0
20-24	moški	1,6	0
	ženske	5,4	0
25-29	moški	12,4	0,4
	ženske	25,2	1,1

Vir: Eurostat (2006)

Nizek odstotek mladih, ki živijo skupaj s partnerjem ali so poročeni, zlasti 24. letom je tudi posledica tega, da ima do takrat relativno malo mladih sploh stabilno partnersko zvezo oz. da večina v tem obdobju še nima stabilne zveze. Anketa Mladi, družina, starševstvo (Ule in Kuhar, 2003) je na primer pokazala, da ima 47 % študentk, a le 38 % stalnega partnerja. Priložnostno zvezo pa ima 27 % študentov in 15 % študentk. Kar zadeva seksualnost, je stalna partnerska zveza pogoj za spolne odnose samo za 34,6 % študentov in 57,5 % študentk. Za popolno seksualno svobodo se je v anketi izreklo 29,3 % fantov in 18,2 % deklet.

Anketirani študenti in študentke so bili v anketi Mladi, družina, starševstvo vprašani o pomenih, ki jih povezujejo s poroko (Ule in Kuhar, 2003). Zgolj 2 % študentov in 4 % študentk se je strinjalo z izjavo »Bolje je imeti slab zakon, kot biti samski.« Le 14 % anketiranih jih je menilo, da je prednost zakona materialna varnost. V ozadju poroke ni več ekonomska računica, torej namen združiti imetje, da bi lažje preživeli ali izboljšali svoj življenjski standard. Očitno je tudi, da je poroka izgubila funkcijo družbenega rituala, s katerim bi mladi simbolično deklarirali odraslost in pridobili svobodo. Status neporočenih je v družbi enako sprejemljiv kakor status poročenih, kar je tudi posledica zgodovinsko relativno zgodnje pravne izenačitve zakonske zveze s kohabitacijo, do katere je v Sloveniji prišlo leta 1976 z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur.l. SRS, št. 15/1976). Že prej, leta 1947 pa je bil v okviru SFRJ s Temeljnim zakonom razmerju med starši in otroki priznana pravna enakopravna obravnava zakonskih in nezakonskih otrok v razmerju do staršev. Tudi Temeljna načela Ustave SFRJ in Ustave SRS je leta 1974 med drugim določila, da imajo otroci rojeni izven zakonske zveze, enake pravice in dolžnosti kot otroci rojeni v zakonski zvezi.

Čeprav tradicija ne igra več pomembne vloge, pa mnogi pripisujejo sami poroki in zakonski zvezi velik emocionalni in osebni pomen. Le 21 % študentk in 13,4 % študentov v prej omenjeni raziskavi se namreč strinja z izjavo »Zakon je zastarela institucija«. Pomembna ugotovitev je tudi, da mladi zakona ne povezujejo z rojevanjem. Le petina študentk in desetina študentov se je strinjala z izjavo, da so poglobitni smoter zakona otroci (Ule in Kuhar, 2003).

Tudi Tabela 13 priča o zmanjševanju pomena poroke, saj kaže, da stopnja sklenitev zakonskih zvez na 1000 prebivalcev upada od šestdesetih naprej. Medtem ko je leta 1965 ta stopnja znašala 9,2, je bila leta 2007 samo 3,2. Od začetka tranzicije do 2007 je poročnost upadla za dobro četrtno.

Tabela 13

Sklenitve zakonskih zvez na 1000 prebivalcev

											% spremembe		
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2007	1960-2007	1980-1990	1990-2007
Slovenija	8,8	9,2	8,3	8,5	6,5	5,4	4,3	4,1	3,6	3,2	-63,6	-33,8	-25,6

Vir: CoE (2005), dopolnjeno s SURSovim podatkom za leto 2007.

Tudi podatek o izvenzakonskih rojstvih (Tabela 14) priča o upadu pomena poroke, saj v Sloveniji pri tem rojstvu večinoma ne sledi poroka, ampak se dogajajo v stabilnih kohabitacijah. Leta 2006 se je

skoraj vsak drugi otrok roditeljske zveze, kar je skoraj za 100% več v primerjavi z letom 1990. V primerjavi z letom 1960 pa se je odstotek povečal za več kot 400%.

Tabela 14

Izvenzakonska rojstva (na 100 rojstev)

	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2006	% spremembe		
											1960-2006	1980-1990	1990-2006
Slovenija	9,1	9,2	8,5	9,9	13,1	19,1	24,5	29,8	37,1	47	+416,5	+87,0	+91,8

Vir: CoE (2005), dopolnjeno z Eurostatovi podatkom za leto 2006.

Poleg upadanja deleža porok in naraščanja deleža izvenzakonskih rojstev narašča v zadnjih letih tudi delež razvez (Tabela 15). Leta 2000 je bilo na 1000 prebivalcev 1,3 razvez zakonskih zvez, kar je več skoraj polovica več kot leta 1990. Vendar pa longitudinalni podatki kažejo, da naraščanje deleža razvez ni tako drastično kot upadanje deleža porok oz. naraščanje deleža izvenzakonskih rojstev.

Tabela 15

Razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev

	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2007	% spremembe		
											1960-2007	1980-1990	1990-2007
Slovenija	1,0	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	0,9	0,8	1,1	1,3	+30,0	-25,0	+44,4

Vir: CoE (2005), dopolnjeno s SURSovim podatkom za leto 2007.

Prehod v starševanje

Prehod v starševanje postaja vse bolj asociirano s »prečkanjem Rubikona«. Kocka je padla, poti nazaj ni. V današnjem razvitem svetu odločitev za otroka ne sovпада več s tem, da se »dokažeš« kot dokončno odrasel človek oz. državljan. Rodnost v večini evropskih držav upada in je povsod pod nadomestitveno stopnjo 2,1 otrok na mater, obenem pa narašča starost žensk pri rojstvu prvega otroka. Med posameznimi državami so precejšnje razlike, npr. v nordijskih državah je bila leta 2006 celotna stopnja rodnot med 1,7 in 1,9; v Franciji 2,00, na Irskem 1,9; v centralno- in južnoevropskih državah pa je bila ta stopnja zelo nizka, z najnižjo stopnjo registrirano na Slovaškem (1,24) in Poljskem (1,27) (EU Youth Report, 2009: 66-67).

Tudi Slovenija je med državami z nizko rodnotjo. Kot kaže Tabela 16, rodnot v Sloveniji upada že od šestdesetih naprej, posebej intenzivno je upadla v osemdesetih – skoraj za tretjino; v obdobju po tranziciji pa še dodatno skoraj za osmino. Slovenija je poleg Madžarske edina postsocialistična članica EU, kjer rodnot enakomerno upada že desetletja in kjer je bila rodnot že ob tranziciji pod nadomestitveno stopnjo.

Tabela 16

Totalna (celotna) stopnja rodnosti

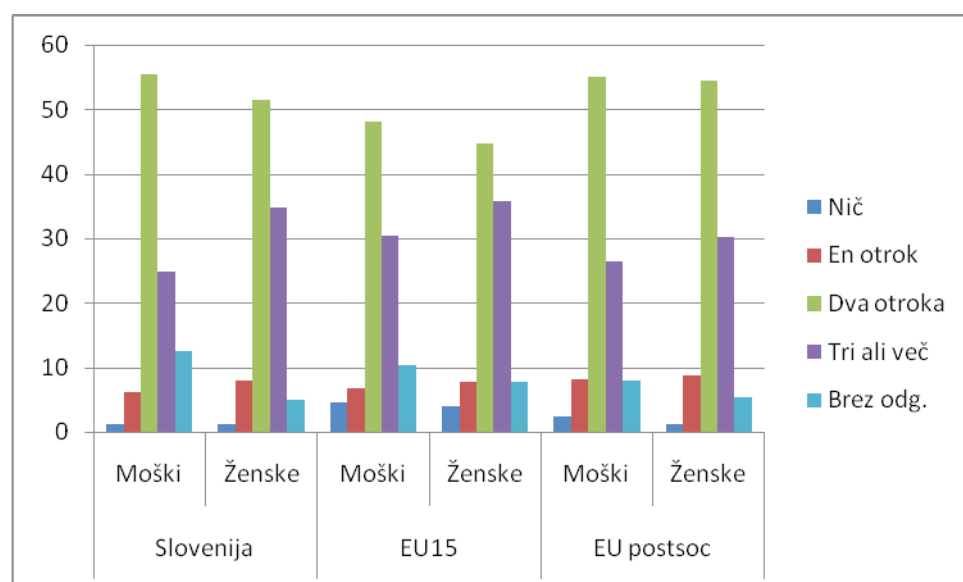
	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2006	% spremembe		
											1960-2006	1980-1990	1990-2006
Slovenija	2,2	2,5	2,1	2,2	2,1	1,7	1,5	1,3	1,3	1,3	-40,9	-30,5	-13,7

Vir: CoE (2005), dopolnjeno z Eurostatovim podatkom za leto 2005.

Kljub nižanju celotne stopnje rodnosti pa preference po otrocih ostajajo visoke. Kot kažejo podatki raziskave Eurobarometer 2006 (Graf 4), si večina 15- do 34-letnih Slovencev in Slovenk želi dva ali tri otroke – podobno kot njihove vrstnice/-ki v EU15, medtem ko si – primerjalno gledano – mlade ženske in moški iz preostalih postsocialističnih članic EU bolj pogosto želijo dva in manj pogosto tri otroke. Odstotek tistih, ki si želijo enega otroka, je v vseh državah pod 10%, še največ teh odgovorov kaže povprečje za EU postsoc. Zanimivo je, da med Slovenkami/-ci in mladimi iz postsocialističnih držav članic EU praktično ni izrekanja za nič otrok, medtem ko je v EU15 tako preferenco izrazila v povprečju dvanajstina mladih žensk in moških. Zlasti med moškimi v Sloveniji in v EU15 pa velja omeniti relativno visok delež neodgovorov, ki sega nad desetino. Načelno izrekanje mladih v Sloveniji za otroke, in to večinoma za 2 ali 3 (ali pa zatekanje v neodgovore), lahko vsaj delno razložimo tudi kot izraz ideologizacije rojevanja (Ule in Kuhar, 2002).

Graf 4

Osebnostno idealno število otrok, 15- do 34-letniki/-ce (odgovori v %)

Vir: Eurobarometer 2006, lastni izračun in grafični prikaz

Zanimivo pa je, kot kažejo podatki iz anketne raziskave Mladi, družina, starševstvo (Ule in Kuhar, 2003), da 12 % študentov in 10 % študentk meni, da ne bodo imeli otrok. Raziskava je bila v tem primeru anonimna, medtem ko poteka Eurobarometrova raziskava iz oči v oči. Socialna interakcija je pri slednji lahko motiv za dajanje socialno zaželenih odgovorov. Med študenti in študentkami, ki mislijo, da bodo imeli otroke, jih približno petina izjavlja, da bodo imeli enega otroka (bistveno več kot v Eurobarometri raziskavi), približno polovica se vidi z dvema otrokoma, tretjina pa s tremi ali več. Zadnji podatek se zdi na prvi pogled še posebej nenavaden, a je še dokaz za naraščajočo pluralizacijo družinskih preferenc (če ne rezultatov). Rezultati iste študije kažejo tudi, da je rojevanje postalo stvar osebne izbire oz. preferenc. Le četrtnina študentk in 40 % študentov je izrazila, da morajo imeti otroke za izpolnitev svojega življenja. Manj kot tretjina je takih, ki so se strinjali s trditvijo, da življenje brez otrok ne more biti popolnoma zadovoljujoče. 56 % deklet in le 31 % fantov se je strinjalo, da je za žensko popolnoma normalno, če se odloči, da ne želi imeti otrok. Le nekoliko manj kot četrtnina – celo manj deklet kakor fantov – meni, da otroci omejujejo svobodo staršev.

Rezultati te raziskave kažejo še, da mladi zaznavajo, da je starševska vloga zelo zahtevna v materialnem in moralno-etičnem smislu. K temu prispeva osredičenost na otroke in veliko investiranje vanje. V povprečju skoraj tri četrtine mladih misli, da je dolžnost staršev, da poskrbijo za svoje otroke tudi na škodo lastne blaginje. 86 % fantov in 78 % deklet misli, da otrok potrebuje očeta in mater. Kljub temu se 64 % deklet in 42 % fantov strinja s trditvijo, da ima ženska, ki bi rada imela otroka, ob tem pa si ne želi stalnega odnosa z moškim, pravico do tega (Ule in Kuhar, 2003).

Če je zniževanje celotne rodnostne stopnje posredni dokaz za prelaganje starševstva, je višanje povprečne starosti žensk pri prvem rojstvu v Sloveniji, zlasti od osemdesetih naprej, neposredni dokaz za ta trend. Kot kaže Tabela 17, je v osemdesetih ta starost narasla za 3,5%, v 15 letih od začetka tranzicije pa za 16,9 let oz. absolutno kar za štiri leta. Povprečna starost mater ob rojstvu prvega otroka je v celotni EU leta 2005 znašala 27 let.

Tabela 17

Povprečna starost žensk pri prvem rojstvu

	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000	2005	% spremembe		
											1960-2005	1980-1990	1990-2005
Slovenija	24,8	24,2	23,7	23,0	22,9	23,1	23,7	24,9	26,5	27,7	+11,7	+3,5	+16,9

Vir: CoE (2005), dopolnjeno z Eurostatovim podatkom za leto 2005.

Iz Tabele 18 je še bolj plastično razvidno prelaganje rojevanja. Rojevanje se je v manj kot zadnjih dveh desetletjih premaknilo iz starostne skupine 20-24 let na starostno skupino 30-34 let, največ se pa rojeva med 25. in 29. letom, čeprav se je stopnja rodnosti v tej starostni skupini le rahlo zvišala.

Tabela 18

Starostno-specifične stopnje rodnosti v Sloveniji (živorojeni otroci na 1000 žensk)

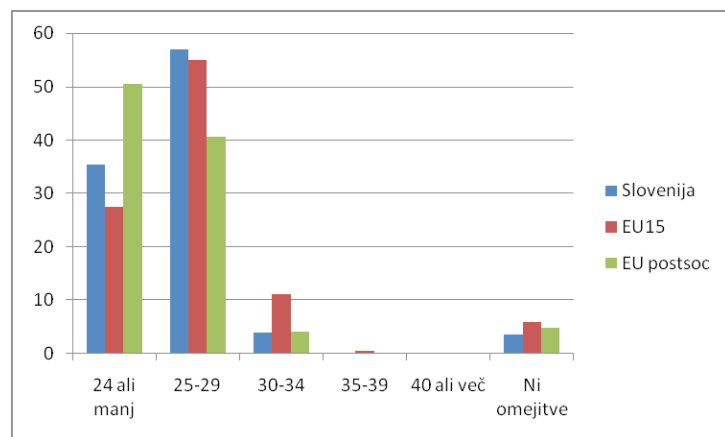
	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06
<20	27,2	24,6	21,1	19,4	16,1	14,3	13,3	11,1	9,2	8,5	7,9	7,6	6,7	6,0	5,8	5,3	6,2	4,8
20-24	126,7	118,8	112,1	102,8	95,5	89,2	81,6	77,9	70,8	65,3	61,1	58,6	51,5	46,4	44,4	43,4	40,6	39,2
25-29	95,9	94,7	95,1	90,5	95,4	97,2	97,3	98,5	98,7	98,3	97,5	102,5	98,2	97,5	94,5	97,4	96,5	99,4
30-34	38,5	38,7	40,0	39,2	42,8	46,4	48,1	50,9	52,0	53,9	55,4	59,8	62,7	67,2	70,5	75,5	79,0	86,3
35-49	6,3	6,0	6,3	5,6	6,0	5,8	6,1	6,2	6,4	6,9	6,9	7,6	7,6	8,5	8,5	9,4	10,0	11,0

Vir: UNICEF (2008).

Graf 5a ponazarja, da očitno prihaja do protislovja med dejansko starostjo žensk pri prvem rojstvu in prepričanjem mladih žensk, kaj je idealna starost ženske pri prvem rojstvu. _Zelo dobra polovica Slovenk je v Eurobarometri anketi navedla starost med 25. in 29. letom, dobra tretjina pa starost 24 let ali manj. Le nekaj odstotkov jih meni, da je primerna starost med 30 in 34 let ali da ni omejitev, kar je povsem v nasprotju z naraščajočo tendenco prvega rojevanja po tridesetem. Ženske v EU postsoc v povprečju še bolj verjamejo v rojevanje pred 24. letom, v EU15 pa v povprečju dobra desetina žensk meni, da je idealna starost za prvo rojstvo med 30 in 34 let.

Graf 5a

Idealna starost ženske pri prvem rojstvu, 15- do 34-letnice (odgovori v %)

Vir: Eurobarometer 2006, lastni izračun in grafični prikaz

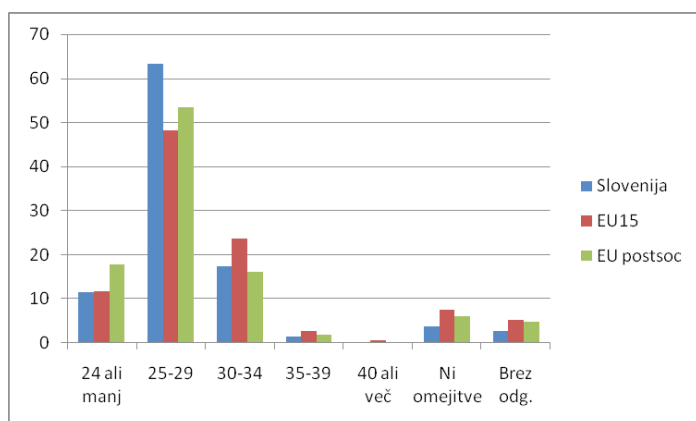
Graf 5b pa prikazuje prepričanja mladih moških glede idealne starosti moškega pri prvem rojstvu. Med Slovenci jih skoraj dve tretjini meni, da je to starost med 25 in 29 let, skoraj petina je navedla starost med 30 in 34 let, le dobra desetina pa meni, da je najidealnejša starost 24 let ali manj. Odstotek takih, ki menijo, da ni omejitev, je izjemno nizek; prav tako praktično noben ni odgovoril, da je starost nad 35 let ali več. Tudi v EU15 in v EU postsoc praktično vsi mladi moški menijo, da je idealna starost

moškega pri prvem rojstvu pod 35 let, nekaj več, toda še vedno pod desetino, je pa takih, ki menijo, da za moškega ni omejitev.

Graf 5b

Idealna starost moškega pri prvem rojstvu, 15- do 34-letniki (odgovori v %)

Vir: Eurobarometer 2006, lastni izračun in grafični prikaz

Razkorak med uradno statistiko, ki beleži nizke stopnje rodnosti in podaljševanje bivanja s starši; relativno ugodno družinsko politiko in ekonomskimi pogoji na eni strani, ter prodružinskimi in proreproduktivnimi stališči mladih v javnomnenjskih raziskavah sta s kvalitativno metodologijo (s fokusnimi skupinami) natančneje raziskali in v več tekstih predstavili Ule in Kuhar (2002, 2003). V tem okviru bom zgolj na kratko povzela ključne ugotovitve.

Kvalitativna raziskava je opozorila, da je odločitev za družino danes izjemno skrbno načrtovana in pretehtana. Mladi sicer načelno v prihodnosti želijo imeti družino in otroke, vendar je odločitev za oblikovanje družine povezana z mnogimi pogoji in ni več spontana in samoumevna. Oblikovanje družine je vse bolj podobno načrtovanju in vodenju zahtevnega projekta. Raziskava je izrazito potrdila normo odgovornega starševstva: ljudje želijo kot starši otrokom posvetiti obilo pozornosti, visoko kvaliteto življenja in ugodne ekonomske pogoje. Praktično vsi udeleženci raziskave so se strinjali, da moraš narediti za otroka vse najboljše, da je treba vanj vložiti maksimalno. Ustrezna vzgoja, pomoč otrokom v poklicni in življenjski promociji pa zahteva vedno več sredstev in naporov. Precej mladih, ki (še) nimajo otrok, se boji velike odgovornosti, ki jo sodobno starševstvo nedvomno prinaša.

Na odločanje v zvezi s partnerstvom, poroko, otroci tako vplivajo številni objektivni in subjektivni pogoji oz. okoliščine. Najpomembnejša pogoja za vstop v starševstvo sta se udeležencem raziskave zdela psihosocialna zrelost in materialna varnost, ne pa starost sama po sebi. Izkazalo se je, da večina žensk verjame, da lahko same izberejo starost, pri kateri bodo imele otroka. Med ženskami obstaja velika stopnja zaupanja v sodobno medicino in sodobne postopke umetnega oplojevanja pri višji starosti, če po naravni poti ne bi mogle zanositi.

Kot najpomembnejši 'objektivni' pogoji za odločitev za starševstvo so se izkazali naslednji:

1. Varna zaposlitev;
2. Finančna varnost;
3. Osnovni stanovanjski pogoji;
4. Možnost uskladitve dela, kariere in družinskega življenja.

Slednji pogoj so posebej izpostavljale ženske, čeprav so se mladi odrasli na splošno pritoževali nad zahtevnostjo služb in delovnimi praksami večine organizacij (npr. delo med vikendom, nadure, izmen-sko delo, pogodbe za določen čas itd.), ki negativno vplivajo na (potencialno) družinsko življenje.

Pomembna raziskovalna ugotovitev pa je bila, da so 'subjektivni', osebni kriteriji pri odločanju za starševstvo najmanj prav tako pomembni kot bolj 'objektivni' pogoji. Udeleženci raziskave so najpogosteje navajali naslednje:

1. Občutek zrelosti;
2. Pripravljenost za starševsko vlogo pri obeh starših (odločitev za prevzem odgovornosti, izguba strahu pred izgubo neodvisnosti in osebne avtonomije);
3. Kakovostno osebno življenje (občutek samouresničenosti in lagodnega življenja);
4. Stabilen partnerski odnos;
5. Zaznana pravična razdelitev gospodinjskega dela (ta pogoj so izpostavljale ženske; moški so izjavljali, da se zavedajo na pomen delitve gospodinjskega dela za zadovoljiv partnerski odnos, čeprav sami načeloma ne želijo opravljati teh del. Raziskava je pokazala še, da ženske nočejo ponavljati življenjskih zgodb svojih mater, obremenjenih s poklicno kariero in popolno odgovornostjo za gospodinjstvo in odnose v družini. Niso več pripravljene pristati na tako delitev del, ki je utečena v generaciji njihovih staršev).

Diskusija

Pri analizi posameznih prehodov mladih v odraslost v Sloveniji izstopa podaljševanje oz. odlaganje vseh delnih prehodov. V prvi vrsti je treba izpostaviti močno ekspanzijo izobraževanja na vseh ravneh, posebej pa na visokošolski. Mladi v Sloveniji v povprečju najdlje v EU ostajajo v izobraževanju oz. je delež mladih, ki se vpišejo v visokošolsko izobraževanje z 85% populacije mladih med 19 in 24 let, najvišji v EU. Toda obenem je stopnja študentskega osipa praktično tretjina, študij pa je v povprečji daljši od sedem let, zato se zdi, da visokošolsko izobraževanje ne izpolnjuje najbolje svojega osnovnega poslanstva. Prej se dozdeva, da je vpisovanje v visoko izobraževanje služi predvsem kot neke vrste inkubator, ki omogoča prelaganje vstopa na trg dela. S podaljševanjem izobraževanja se mladi navidezno izogibajo prekarnemu položaju na trgu dela, ki je posebej za mlade negotov in nestabilen.

Na hitrost prehoda mladih iz šolanja v zaposlitev namreč poleg globalnih ekonomskih trendov v vseh državah močno vpliva delovanje nacionalnih trgov delovne sile, predvsem njihova fleksibilnost ali togost (kar je odvisno od delovne zakonodaje in ustaljenih praks zaposlovanja) in odprtost oz. zaprtost posameznih tržnih segmentov (poklicnih in segmentov posameznih panog). V vsakem primeru pa se mladi iskalci zaposlitve danes pogosteje soočajo s fleksibilnejšimi, manj varnimi oblikami zaposlitev kot starejša delovna sila, tj. z zaposlitvami za določen čas, z zaposlitvami za krajši delovni čas, z občasnimi ali začasnimi deli po pogodbah (Trbanc, 2007: 53-4). Posebej fleksibilno obliko dela v Sloveniji predstavljajo

dijaška in študentska dela s posredovanjem študentskega servisa, ki so izrazito liberalno regulirana. Ta oblika dela je za delodajalce daleč najcenejša in najmanj obvezujoča oblika angažiranja delovne sile. Ta oblika dela je v Sloveniji gotovo dodaten razlog za podaljševanje študija in za tako množičen vpis v visokošolsko izobraževanje, saj omogoča mnogim mladim preživetje za nekaj let, poleg strahu pred brezposelnostjo po končanem šolanju pa jih k temu načinu dela spodbujajo tudi delodajalci. Obenem pa lahko špekuliramo, da prispeva tudi k poviševanju osipa, saj se študenti zaradi tega dela ne posvečajo toliko študiju. Obenem to delo vpliva na večjo brezposelnost med mladimi, saj delodajalci svojo potrebo nekvalificirani ali manj kvalificirani delovni sili zadovoljijo z dijaško ali študentsko delovno silo. Ker je večina teh del v t.i. sekundarnih segmentih, večinoma ne nudijo izkušenj, ki bi mladim olajšala prehod v primerno zaposlitev. Seveda se možnost študentskega dela zlorablja tudi za delo »črno«.

Delo prek študentskih servisa tako lahko izpostavim kot precejšnjo anomalijo na trgu dela v Sloveniji. Seveda pa so poleg tega dela še številni drugi strukturni, institucionalni in individualni dejavniki, ki prispevajo k podaljševanju izobraževanja in prelaganju prehoda na trg dela, sploh k večji negotovosti zaposlitev mladih. Predvsem se je pomembno zavedati, da je v Sloveniji množično izobraževanje omogočeno, ker je brezplačno in ker si država v skladu z lizbonsko strategijo prizadeva povišati delež visoko izobraženih. Poudariti je treba še, da s sunkovitim naraščanjem izobrazbe obenem nastajajo strukturna neskladja med povpraševanjem in novimi pritoki na trg delovne sile. Pojavlja se pomanjkanje kvalificirane delovne sile na srednjem poklicnem nivoju (Trbanc, 2007: 52). V Sloveniji gospodarstvo ne more hitro absorbirati visoko izobraženih mladih, ki vstopajo na trg dela. Podatki kažejo, da letni priliv novih diplomiranih oseb s terciarno stopnjo izobrazbe skoraj za dvakrat presega ponudbo sproščenih delovnih mest; celo letni priliv diplomiranih oseb s sekundarno izobrazbo za ena in pol krat presega ponudbo sproščenih delovnih mest zanje (Kramberger, 2007: 98). Do podobnih rezultatov so prišli tudi v Kanadi, kjer Cote in Allahar (2007) opozarjata na negativne vidike množične ekspanzije izobraževanja, zlasti hiperinflacije visokih nazivov. Vendar pa je v Kanadi v šolskem letu 2006-7 bil v visokošolskem izobraževanju je vsak četrti 16- do 24-letnik. S tem, ko prihaja do zaposlovanja preizobraženih mladih na manj zahtevnih in tudi slabše plačanih delovnih mestih, pride poleg neizkoriščenosti pridobljene izobrazbe, znanj do izrivanja manj izobraženih iz njihovih tradicionalnih poklicnih področij (Trbanc, 2007; Kramberger, 2007).

Skratka, v zadnjem desetletju je videti, da se v mladosti vse bolj uveljavlja sistem fleksibilne podzaposlenosti in manj varnih zaposlitev, mladi pa se zatekajo v podaljšano šolanje, da bi temu problemu navidezno ubežali. Ta fenomen v Sloveniji podžiga t.i. nelagodje ob oziranju na stari socialistični čas in obenem nelagodje ob oziranju proti tekmovalnemu modelu trga, kot je Kramberger (2007) označil občutja negotovosti, ki so povezana s tranzicijsko spremembo socialističnega režima v kapitalističnega.

Tudi ob intenzivnem spreminjanju demografske strukture evropskih družb v smeri staranja prebivalstva in manjšanja generacij ter s tem manjših pritokov mladih na trg dela, ni mogoče pričakovati, da se bo brezposelnost mladih zmanjševala in da bodo mladi iskana delovna sila (Trbanc, 2007: 51). Kaj se bo zgodilo, je odvisno od različnih ekonomskih dejavnikov, predvsem od obsega in strukture povpraševanja ter od usklajenosti strukture prilivov mladih na trg s strukturo aktualnega povpraševanja. Na primer, v nekaterih segmentih trga lahko delovne sile močno primanjkuje (npr. zlasti nizko izobražene delovne sile v storitvenem sektorju), na drugih pa nastajajo presežki in brezposelnost (prav tam).

Podaljševanje prehoda iz šolanja na trg dela pa omogočajo tudi starševske materialne in finančne podpore mladim, ki so v Sloveniji osrednji vir dohodka za precejšnji delež mladih. Eurobarometrova raziskava med 15- do 30-letniki, od katerih je za tretjino glavni finančni vir redna služba, kaže, da je skoraj četrtina mladih v Sloveniji odvisna od sorodnikov (ali partnerja). To je povezano s (tihim) medgeneracijskim sporazumom, saj so za Slovenijo nasploh značilne močne oporne neformalne družinske povezave (Ule idr., 2003). Podatki iz te analize kažejo, da mladi v Sloveniji relativno dolgo ostajajo doma pri starših – do poznih dvajsetih ali zgodnjih tridesetih let, pri čemer moški v povprečju ostajajo dlje pri starših od žensk. Odstotki mladih, ki živijo kot otroci v domu svojih staršev, so po raziskavi World Values Survey 2005 naslednji: s starši živi več kot 90% 18- do 24-letnikov/-ic; v starostni skupini 25-29 živi s starši 60% žensk in nekaj nad 50% moških; v starostni skupini 30-34 let pa še vedno dobrih 40% moških in skoraj tretjina žensk. Ti podatki nas ponovno uvrščajo na evropsko špico, čeprav je odlašanje z odhodom od izvorne družine značilno za celo Evropo (Holdsworth and Morgan, 2006; Biggart et al, 2004)

Poudariti je nujno, da je stanovanjska ponudba v Sloveniji nezadostna, posebej v Ljubljani. Ta problem je izrazit zaradi kulture lastništva stanovanj. Več kot 90% stanovanj in hiš je v zasebni lasti. Slovenija sodi med države z najmanjšim najemnim skladom. Je med tistimi državami, ki so ga v tranziciji (s privatizacijo in denacionalizacijo nekdanjih najemnih družbenih stanovanj) najbolj radikalno zmanjšala – s 33% celotnega sklada leta 1990 na 9% leta 2003 (Mandič in Gnidovec, 1999). Cene za nova stanovanja in gradbene parcele so relativno zelo visoke (tudi v primerjavi z drugimi velikimi evropskimi mesti) in še naraščajo. Podaljšano bivanje pri starših v Sloveniji lahko razumemo tudi kot 'kolateralno škodo' tranzicijske stanovanjske reforme, ki je zelo radikalno zmanjšala javni najemni sektor stanovanj (Mandič, 2007).

Kljub temu, da mladi daljše obdobje ostajajo v domu staršev, za Slovenijo zapustitev doma staršev ni nujno povezana s poroko, kar je sicer običajno pri mediteranskem modelu oblikovanja družine (Iacovou, 1998; 2002). To priča o pluralizaciji življenjskih potekov, pa tudi družinskih oblik mladih v Sloveniji, ki se intenzivno dogaja od osemdesetih naprej, začela pa se je že v šestdesetih. Mladi se relativno pozno odločajo za skupno življenje s partnerjem/-ko oz. možem/ženo. Med 25- do 29-letnimi moškimi le polovica takih, ki živijo ali so kdaj živeli v kohabitaciji ali zakonski zvezi, med 30- do 34-letniki je takih 80%. Med 25- do 29-letnimi ženskami dve tretjini takih, ki živijo ali so že kdaj živele v kohabitaciji ali zakonski zvezi, v starostni skupini 30-34 let je takih okrog 90%. Prav tako upada pomen poroke in delež porok, zelo pa narašča delež kohabitacij (in izvenzakonskih rojstev – katerih delež – zanimivo – znaša že polovico vseh rojstev). Trendi oblikovanja stabilne partnerske zveze tako načeloma potrjujejo teoretično tezo o posamičnosti, ne nujni povezanosti prehodov in tudi jojoizaciji (EGRIS, 2001; du Bois-Reymond, M. in López Blasco, 2003), saj posamezne stabilnejše partnerske oblike niso nepovratne. Vendar pa na podlagi obstoječih podatkov ne moremo sklepati, kako so posamezni prehodi medsebojno povezani oz. kakšno težo ima posamezen prehod za vstop v naslednjega (npr. zaposlitev in stanovanjska osamosvojitve za odločitev za oblikovanje družine).

Posledica spremenjenih pomenov mladosti, odraslosti in prehodov v odraslost je, da je ustvarjanje družine oz. odločanje za rojevanje danes vse manj samo po sebi očitna stopnja v življenjskih potekih mladih. Ne gre namreč samo za najpomembnejši prehod v življenju, temveč se ustvarjanje družine vse pogosteje povezuje s 'prečkanjem Rubikona'. Starševstvo se več ne zaznava kot obveza ali usoda, temveč kot zavestna in premišljena odločitev. Rojevanje se tako vse bolj prelaga v starejše starostno

obdobje. Posledica tega odlaganja je nižanje stopnje rodnost, saj se del rojstev zaradi tega ne uspe realizirati. V Sloveniji se vse bolj zvišuje starost ob rojstvu prvega otroka, leta 2006 je znašala 27,7; kar je višje od povprečja EU; rodnost pa je v upadu oz. je med najnižjimi v Evropi. Zanimivo je, da mladi v javnomnenjskih anketah (npr. kot npr. kaže podatek iz raziskave Eurobarometer 2006) izražajo visoke aspiracije po otrocih in da nimajo antirodnostnih stališč (čeprav gre take rezultate jemati z rezervo, saj anonimna anketa med študenti ljubljanske univerze rezultati kaže bistveno manj pronatalitetne namere); obenem so mladi načeloma mnenja, da je idealno rojevati relativno zgodaj. Empirični podatki pa so v protislovju s temi stališči; saj se rojeva bistveno manj otrok od izraženega idealnega osebnega števila in rojeva se v povprečju bistveno kasneje, kot je deklarativna idealna starost.

Razlogi za omenjene družinske trende so kompleksni, številni in prepleteni med seboj. Doslej opravljene kvantitativne in tudi bolj poglobljene, kvalitativne raziskave so poleg »objektivnih« dejavnikov, povezanih predvsem z negotovim trgom dela in neugodnim stanovanjskim trgom, izpostavili bolj osebne dejavnike (Ule in Kuhar, 2002; 2003) – to velja na podoben način tudi za odlašanje odhoda od izvirne družine. Samoidentiteta je danes vse bolj povezana z intimnostjo (Giddens, 2000). Mladi dojemajo družino in otroke kot izraz izpolnjenega življenja, izraz identitete samouresničitve ter 'naravni' izraz življenja v dvoje (Beck in Beck-Gernsheim, 2002). Vendar pa se poleg psihološke želje po otrocih pojavljajo tudi dileme, dvomi in ovire, zaradi katerih postaja starševstvo težak, za nekatere neuresničljiv projekt. Po eni strani je ovira za ta prehod želja (obeh spolov) po »lastnem življenju, pa tudi želje po samouresničenju, avtonomiji, svobodi, ki se zdijo v nasprotju s pripravljenostjo na skrb za otroka. V odločanje za otroka se je vrinil dvom, »ali bom zmožel/zmogla«, vrinila se je skrb, ali bo vse v redu. V sodobni partnerski zvezi ni več osebe, ki bi samoumevno skrbela za potomstvo. Pomembna ovira za odločanje za otroka je tudi povečanje zahtev: vzgojnih, socializacijskih, časovnih, finančnih, ki se v sodobni družbi povezujejo z otrokom. Starševstvo je namreč v sodobni družbi postalo vse odgovornejša naloga in prav rastoča odgovornost deluje danes kot breme in ovira pri odločanju za otroka.

Z rastjo zahtev, ki se povezujejo s starševsko vlogo in rojstvom otroka, se povsod v sodobnem svetu pojavlja nov vzorec odločanja – zavestna odločitev za življenje brez otroka. Do take odločitve lahko pride zaradi zapolnitve življenja z drugimi projekti, kariere, negotovega partnerstva, občutka negotovosti, strahu ali celo iz ljubezni do otroka. Tako nastane svojsko spiralno gibanje: kolikor manj otrok se rodi, toliko bolj cenimo tiste, ki se rodijo, toliko več vlagamo vanje, toliko dragocenejši so in toliko zahtevnejše je starševstvo.

Odlaganje z družino in pozno starševstvo pa je tudi neposredno povezano z naraščajočo potrebo (in obenem možnostjo) mladih žensk po individualnem načrtovanju osebnega življenja in odločanju. Za moderno žensko je materinska vloga emocionalna in ne več poslanstvo. V Sloveniji so mlade ženske tiste, ki odlašajo z rojevanjem. Mlade ženske namreč pogosteje od mladih moških dosegajo visoke izobrazbene ravni in imajo visoke želje po strokovni in osebni uveljavitvi. V primerjavi z generacijo njihovih mater imajo več možnosti in svobode ter so bile vzgojene bolj emancipatorično. Izobrazba, delo, kariera so zanje sredstva za ohranjanje neodvisnosti in pomembni sestavni deli njihovih identitet.

Če zaključim, pričujoči prispevek nakazuje, da se je Slovenija kar se tiče prehodov v celoti ujela v negativno spiralo: mladi podaljšujejo izobraževanje v upanju, da se bolje formalno opremili za uspešno tekmovanje pri vstopu na trg dela, toda v resnici zgolj oz. predvsem čakajo v čakalnici na odraslost. Starejša generacija jih s svojimi vsakovrstnimi podporami dodatno zazibava in jih zavija v vato. Občutek,

da je mladim zagotovljeno ustrezno, varno okolje za razvoj, pa je lažen – tako za starejšo kot za mlajšo generacijo. Priložnosti mladih, možnosti mladih za prevzemanje odgovornosti v družbi, za aktivnost na sploh so zaradi sklopa odrinitve s trga dela in istočasnega domačega podpiranja praktično nične. Mladi se očitno tudi sami ne prebudijo, temveč nereflektirano sprejemajo dane razmere. In posebej zaskrbljujoče je, ker opisana situacija ne zdi zgolj problem tranzicijske generacije oz. »normalna« faza prehoda v posttranzicijski državi, temveč se na tranzicijo ne da več izgovarjati in si je potrebno priznati, da gre za očitno precej zakoreninjen vzorec. Še več, zdi se, da so dane razmere omogočile, da so mladi zagrabili sicer neformalno, spontano nastalo strategijo odlaganja prehoda v (»resno«, odgovorno) odraslost in izkoristili možnost neprevzemanja odgovornosti, ki jim je državno in družinsko omogočena.

Literatura in viri

- Beck, U. (1986): Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Beck-Gernsheim, E. (2002): Reinventing the family: in search of new lifestyles. Cambridge: Polity.
- Biggart, A. idr. (2004): Families and transitions in Europe. Report executive summary, <http://www.socsci.ulst.ac.uk/policy/fate/fate.html> (Zadnji dostop 10.3. 2006)
- Bjornsen, C. A. (2000): The blessing as a rite of passage in adolescence. *Adolescence*, 35, 357-363.
- Brückner, H.; Mayer, K. U. (2005): The de-standardization of the life course: what it might mean and whether it actually took place. *Advances in Life Course Research*, 9, 27-54.
- CoE (2005): Recent demographic developments in Europe 2004. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Comission of the European Communities (2009): Youth - Investing and Empowering. EU youth report. Commission staff working document accompanying document to the Communication from the Commission to the Council, the European parliament, the European economic and social committee and the Committee of the regions. Brussels. ZARADI VEČJE JASNOSTI V TEKSTU CITIRANO KOT: EU Youth Report, 2009
- Cote, J. E.; Allahar, A.L. (2007): Ivory Tower Blues: A University System in Crisis. Toronto: University of Toronto Press.
- du Bois-Reymond, M., López Blasco, A. (2003): Yo-yo transitions and misleading trajectories: towards integrated transition policies for young adults in Europe. V: López Blasco, A, McNeish, W., Walther, A. (ur.): *Young People and Contradictions of Inclusion*, 19-41. Bristol: Policy Press.
- Duncan, G., Paugam, S. (2000): Welfare regimes and the experience of unemployment in Europe. Oxford: Oxford University Press.
- EGRIS (European Group for Integrated Social Research) (2001): Misleading trajectories: transition dilemmas of young adults in Europe. *Journal of Youth Studies*, 4, 1, 101-118.
- Esping-Andersen, G. (1990): *The three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.

- Eurobarometer (2007): Young Europeans. A survey among young people aged between 15-30 in the European Union. Analytical Report, Brussels: Eurostat.
- Eurobarometer 65.1 (2006): The future of Europe, consumer protection in transborder purchases, family planning, and opinions and experiences in transborder purchases. <http://zacat.gesis.org/webview/index.jsp> (Zadnji dostop 17.7. 2008)
- Giddens, A. (2000): Preobrazba intimnosti. Ljubljana: *cf.
- Holdsworth, C., Morgan, D. (2006): Transitions in context: home, independence and adulthood. Cambridge: Polity Press.
- Hurrelmann, K. (2003): Der entstrukturierte Lebenslauf. Die Auswirkungen der Expansion der Jugendphase. Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation, 23, 2, 115-126.
- Iacovou, M. (1998): Young people in Europe: Two models of household formation. ISER working papers. Essex: Institute for Social and Economic Research.
- Iacovou, M. (2002): Regional Differences in the Transition to Adulthood. The Annals of the American Academy, 580, 1, 40-69.
- ILO (Internet): Laborsta. <http://laborsta.ilo.org>. (Zadnji dostop 2.2.2009)
- Kohli, M. (2007): The institutionalisation of the life course: looking back to look ahead. Research in Human Development, 4, 3-4, 253-271.
- Kramberger, A. (2007): Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji. V: Kramberger, A., Pavlin, S. (ur.): Zaposljivost v Sloveniji – analiza prehoda iz šol v zaposlitve: stanje, napovedi, primerjave, 64-102. Ljubljana: FDV.
- Leccardi, C. (2005): Facing uncertainty: temporality and biographies in the new century. Young, 13, 2, 123-146.
- Mandič, S. (2007): Odhod v prvo samostojno stanovanje: primerjalna analiza med državami Evropske unije. Družboslovne razprave, 13, 54, 7-24.
- Mandič, S., Gnidovec, M. (1999): Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje. V: Mandič, S. (ur.) Kakovost življenja, 43-74. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- OECD (2008): Education at a Glance 2008: OECD Indicators. http://www.oecd.org/document/9/0,3343,en_2649_39263238_41266761_1_1_1_1,00.html (Zadnji dostop 12.8. 2009)
- Stauber, B., Pohl, A., Walther, A. (ur.) (2007): Subjektorientierte Übergangsforschung. Rekonstruktion und Unterstützung biografischer Übergänge junger Erwachsener. Weinheim: Juventa.
- Trbanc, M. (2007): Poti mladih v zaposlitve: primerjava Slovenije z drugimi državami EU. V: Kramberger, A., Pavlin, S. (ur.): Zaposljivost v Sloveniji – analiza prehoda iz šol v zaposlitve: stanje, napovedi, primerjave, 38-63. Ljubljana: FDV.
- Ule, M., Kuhar, M. (2002): Ekonomsko socialni položaj mladih družin. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., Kuhar, M. (2003): Mladi, družina, starševstvo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Ule, M., Kuhar, M. (2008): Orientations of young adults in Slovenia toward the family formation. Young, 16, 2, 153-83.
- Ule, M., Renner, T., Žakelj, T., Hlebec, V., Kuhar, M. (2003): Tipi družin in socialne mreže. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

- Ule, M., Rener, T.; Mencin-Čeplak, M.; Tivadar, B. (2000): Socialna ranljivost mladih. MŠZŠ, Urad RS za mladino in Aristej.
- Ule, M., Šribar, R. (2008): Položaj in družbene možnosti deklic in deklet v EU s poudarkom na izobraževanju. Teorija in praksa, 45, 3/4, 301-323.
- Ule, M., Tivadar, B., Kurdija, S., Rajšp, S. (2008): Socialnoekonomski položaj študentov v Sloveniji. Poročilo raziskave. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- UNICEF (2007): TransMONEE database 2007. http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2007/Tables_TransMONEE.xls (Zadnji dostop 9.2.2009)
- UNICEF (2008): TransMONEE database 2008. http://www.unicef-irc.org/databases/transmonee/2008/Tables_TransMONEE.xls (Zadnji dostop 6.1.2009)
- Verša, D., Spruk, V. (2004): Mladi diplomanti na trgu delovne sile. Ljubljana: Zavod RS za zaposlovanje.
- Walther A., Stauber, B., Pohl, A. (2009): Up2youth – Youth as actor of social change. Final report. Iris, Tuebingen; European Commission, Brussels.
- Walther, A. (2006) Regimes of youth transitions: Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. Young, 14, 2, 119-139.
- WHO (Internet): European health for all database (HFA-DB). <http://data.euro.who.int/hfad/b/> (Zadnji dostop 10.7.2009)
- World Values Survey (2005): datoteka za Slovenijo in vprašalnik. Arhiv družboslovnih podatkov, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zgaga, P., Peršak, M., Volf, B., Videnšek, A. (2005): Analiza gibanj v strukturi študentov in diplomantov terciarnega izobraževanja (1981-2004). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.